

אוניברסיטת בן גוריון בנגב

הפקולטה למדעי הרוח והחברה

התוכנית ליישוב וניהול סכסוכים

עמדות של סטודנטים כלפי נרטיבים היסטוריים ישראלים ופלסטיניים

חיבור זה מהווה חלק מהדרישות לקבלת התואר "מוסמך במדעי הרוח והחברה" (M.A.)

מאת: נטע רבינס-ישראלוביץ

בהנחיית: פרופסור שפרה שגיא

ד"ר שושנה שטיינברג

ספטמבר 2011

אלול, תשע"א

אוניברסיטת בן גוריון בנגב

הפקולטה למדעי הרוח והחברה

התוכנית ליישוב וניהול סכסוכים

עמדות של סטודנטים כלפי נרטיבים היסטוריים ישראלים ופלסטיניים

חיבור זה מהווה חלק מהדרישות לקבלת התואר "מוסמך במדעי הרוח והחברה" (M.A.)

מאת: נטע רבינס-ישראלוביץ

בהנחיית: פרופסור שפרה שגיא

ד"ר שושנה שטיינברג

חתימת הסטודנט: _____ תאריך: _____

חתימת המנחות: _____ תאריך: _____

_____ תאריך: _____

חתימת יו"ר הועדה המחלקתית: _____ תאריך: _____

תקציר

מחקר זה עוסק בעמדות של סטודנטים ישראלים ופלסטינים אזרחי המדינה כלפי נרטיבים שונים המתייחסים לסכסוך הישראלי – פלסטיני ולהיסטוריה המשותפת של שני העמים. המחקר בוחן את העמדות הקוגניטיביות והרגשיות של הנבדקים כלפי הנרטיבים השונים הקיימים במסגרת הסכסוך. כמו כן המחקר בוחן עמדות של נבדקים כלפי סיום הסכסוך, האם הם יעדיפו דרכים כוחניות או דרכי שלום ודירוגם בשאלוני ערכים הבוחן אוריינטציה קולקטיבית לעומת אינדיבידואלית. המדגם במחקר זה מורכב מ – 91 סטודנטים הלומדים במכללות להכשרת מקצועות ההוראה. מתוכם 51 הגדירו עצמם כמוסלמים ו – 40 הגדירו עצמם כיהודים. כל הנבדקים מילאו שאלון הנקרא – "שאלון צעירים והיסטוריה" שבוחן עמדות כלפי נרטיבים שונים הקשורים לסכסוך הישראלי-פלסטיני, כלפי סיום הסכסוך ודירוג ערכים. המחקר בחן את משתנה הלאום כמשתנה בלתי תלוי עיקרי ואת השפעתו על עמדות ודירוגי הנבדקים בשאלון. כמו כן בחן המחקר את משתנה המגדר כמשתנה מתווך. שאלת המחקר המרכזית היא האם נמצא הבדל מובהק בעמדות ודירוגי סטודנטים בשאלון "צעירים והיסטוריה" כאשר נתייחס למשתנה הלאום. במחקר נמצא כי בחמש מתוך ששת הקטגוריות שנבחנו ישנו הבדל מובהק בעמדות הסטודנטים כלפי הנרטיבים השונים בהתייחס למשתנה הלאום. כמו כן, נמצא שהסטודנטים היהודים אזרחי המדינה, הפגינו יותר אמפטיה ולגיטימציה ופחות כעס כלפי הנרטיב הפלסטיני, לעומת הסטודנטים הפלסטינים אזרחי המדינה. נמצא כי בהתייחס לעמדות כלפי סיום הסכסוך ישנו הבדל מובהק בין הנבדקים במשתנה הלאום, כאשר הסטודנטים היהודים אזרחי המדינה העדיפו סיום בדרכי פשרה לעומת הסטודנטים הפלסטינים אזרחי המדינה שהעדיפו סיום הסכסוך בדרכים כוחניות. לא נמצא אפקט עיקרי במחקר למשתנה המגדר. ההשלכות העיקריות של מחקר זה הן תרומתו להבנתנו על עמדות של סטודנטים למקצועות ההוראה כלפי הנרטיב של האחר. תוצאות מחקר זה יש לבחון תוך התחשבות בכך שהוא מתייחס לאוכלוסיית מחנכים לעתיד, לה יש תפקיד חשוב בעיצוב עמדות של דור העתיד, ולמחקרים הרואים בחינוך לשלום ולימוד שני הנרטיבים כמכשיר לעיצוב תודעת דור העתיד וקידום תהליך הפיוס וסיום הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

תוכן עניינים

1	א. הצגת הנושא ומבנה המחקר
2	ב. רקע למחקר
2	סקירת ספרות
9	נושא המחקר והשערות המחקר
13	ג. שיטת המחקר
13	מדגם
13	כלי המחקר
15	הליך
16	ד. תוצאות המחקר
29	ה. דיון
36	ו. סיכום
37	ז. מגבלות המחקר
38	ח. הצעות למחקר עתידי
39	ט. ביבליוגרפיה
46	י. נספחים

א. הצגת הנושא ומבנה המחקר

מחקר זה יעסוק בסוגיית הנרטיבים ההיסטוריים של ישראלים ופלסטינים ועמדות של סטודנטים כלפי נרטיבים אלו. אתוס של הסכסוך הבלתי נשלט, מהווה את האוריינטציה הדומיננטית לחברה המעורבת בסכסוך, המקנה משמעות לחיים החברתיים העכשוויים ומכוון את בני החברה למטרות עתידיות. מכאן שלנרטיבים הסותרים ישנו תפקיד מרכזי בהסלמה של קונפליקטים בחברות הנמצאות בסכסוך (בר-טל, 2007). כדי להבין את הגורמים הפסיכולוגיים של סכסוך בלתי נשלט אם כן, ישנה חשיבות בחקר נרטיבים והתפתחותם. מחקר זה יבחן את העמדות הקוגניטיביות המתבטאות בקבלה או אי קבלה של הנרטיבים, והרגשיות המתבטאות באמפטיה/ כעס של סטודנטים משתי מכללות להכשרת מורים, כלפי הנרטיבים ההיסטוריים של פלסטינים ויהודים-ישראלים. מחקר זה יבחן את העמדות כלפי הנרטיבים בהתייחס להבדלים מגדריים, הבדלי לאום ואוריינטציה קולקטיבית או אינדיבידואלית. חשיבות המחקר היא בכך שהוא מתמקד באוכלוסייה של מחנכים לעתיד, שיש להם חלק חשוב בתהליכי הסוציאליזציה הפוליטית של הדור הבא (הראל, 1994). המחקר יוכל לסייע כבסיס למחקרי המשך שעוסקים בחשיבות תוכניות לחינוך לשלום למחנכים.

העבודה תכלול ארבעה חלקים: הראשון רקע תיאורטי וסקירת ספרות המתארת את הסכסוך הישראלי-פלסטיני הבלתי נשלט ואת הנרטיבים הלאומיים ההיסטוריים שנבנו סביבו, ואת הקשר החשוב בין שינוי תודעתי ברמת הנרטיבים הלאומיים והסכמים מדיניים. סקירת הספרות תתייחס למחקרים קודמים שעסקו בעמדות של בני נוער וסטודנטים כלפי נרטיבים של שני הלאומים וההסברים השונים להתפתחות העמדות. חלק זה יעסוק גם בהגדרת נושא המחקר והשערות המחקר. החלק השני יציג את השיטה והכלים בהם אשתמש למחקר. החלק השלישי של המחקר יתאר את תוצאות המחקר והחלק הרביעי יפרט את הדיון בתוצאות המחקר והשלכותיהן, מגבלות המחקר והמלצות למחקרים עתידיים.

ב. רקע למחקר

שש הסוגיות העיקריות סביבן מתנהל הקונפליקט הישראלי פלסטיני הן: גבולות הקבע, מעמד הפליטים הפלסטינים, השליטה בירושלים, חלוקת משאבי המים בין הצדדים, ההתנחלויות הישראליות ביהודה ושומרון והסדרי הביטחון בין הצדדים. הסכסוך הישראלי-פלסטיני מתקיים מאז שנת 1948, וניתן לסווגו כסכסוך בלתי נשלט. בסכסוך בלתי נשלט הסיפור שכל צד מספר לעצמו מכתוב את ההתנהלות שלו במסגרת הסכסוך (בר-טל, 2007). אחד המאפיינים הבולטים ביותר של הסכסוך הפלסטיני-ישראלי הוא הויכוח על הזכות של כל קבוצה להכרה ולזהות לאומית. התפיסות השליליות של כל קבוצה על הקבוצה האחרת נותנות פרשנות שונה לאירועים היסטוריים. בניית הזהות הלאומית של שני הצדדים נעשתה על ידי ביטול האחר וזכויותיו לאדמה והובילה לשימור הקונפליקט. חוסר היכולת לקבלת הלגיטימיות של האחר הוא אחד הגורמים המעכבים לתהליכים של שלום (Sagy, Ayalon & Diab, 2011). כלומר הנרטיבים הסותרים בקונפליקט הבלתי נשלט, מעכבים את תהליך הפיוס ויישוב הסכסוך ואף מלבים אותו. ההנחה שעומדת בבסיסו של מחקר זה היא שמתקיים מעגל של שימור הסכסוך על ידי דביקה של כל צד בנרטיב שלו וביטול הנרטיב של הצד האחר. נראה כי בסכסוך מתקיימת קפיאה קוגניטיבית המאפשרת לפרט להתעלם מהנרטיב שסותר את הנרטיב שלו, וכי יש לפעול בשני מישורים: פוליטי ותודעתי על מנת לשנות עמדות ולהגיע לפיוס ויישוב הסכסוך (Bar – Tal & Rouhana, 1998).

סקירת ספרות

זהות חברתית היא חלק מהתפיסה העצמית של הפרט הנגזרת מהבנתו על השתייכותו לקבוצה מסוימת (Tajfel, 1982). תחושת שיתוף בין פרטים הופכת אותם לחברה. קביעת הזהות פירושה עיצוב תודעה קיבוצית, המושפעת מגבולות החברה ולהפך (קימרלינג, 1995). אמונות חברתיות משותפות מספקות אוריינטציה דומיננטית לחברה ומהוות בסיס אפיסטמולוגי לזהות של חברה. אמונות חברתיות אלו מהוות את האתוס המרכזי של החברה ומעצבות אותה (Bar-

(Tal & Oren, 2000). האמונות החברתיות משרתות את שימור הקונפליקט, בכך שהן מהוות בסיס אפיסטמולוגי ליצירת הקונפליקט, המאפשר ליחיד להתמודד איתו מצד אחד ולגרום להסלמתו מהצד השני. האמונות החברתיות המבטאות את האתוס המרכזי של החברה יבואו לידי ביטוי במוצרים תרבותיים כגון: ספרי לימוד, ספרות, ספרים, טלוויזיה וכדומה (Bar – Tal & Ruhana, 1998).

ניתן לראות כי הזהות החברתית והאמונות החברתיות בישראל מושפעות מאוד מהקונפליקט היהודי-פלסטיני. אתוס של הסכסוך הבלתי נשלט מהווה את האוריינטציה הדומיננטית לחברה המעורבת בסכסוך המקנה משמעות לחיים החברתיים העכשוויים ומכוון את בני החברה למטרות עתידיות (בר-טל, 2007). אתוס דומיננטי זה אף מייצר בקרב החברה תפיסה מוטית של המציאות אשר יוצרת הצדקה של הנרטיב האישי של אותו צד (בר-טל, 2007). היום, טוענים חוקרים, הזהות הופכת ליותר מורכבת וסבוכה לעומת מה שהייתה בעבר (Bar-Tal, 2000 ; בר-און, 1999 ; איכילוב, 1988). דן בר-און הסביר זאת על ידי התפוררות המונוליתיות של האחר בקרב בני החברה היהודים בישראל שלטענתו מאיימת על העצמי (בר-און, 1999). חשוב להכיר בכך שקונפליקטים אלימים בין קבוצות נוצרים בעקבות גורמים רבים אך בבסיסם הבנייה תפיסתית שלנו על הקבוצה אליה אנו שייכים ועל ה"אחר" (Slocum-Bradley, 2008). אם כך הזהות האישית והחברתית שלנו נבנית על ידי תפיסות שלנו לגבי עצמנו ולגבי האחר, ועל ידי האמונות החברתיות שאנו רוכשים במסגרת יצירת הזהות. חלק מאותן תפיסות שאותן אנו מניחים לגבינו ולגבי האחר ניתן להגדיר כנרטיבים.

נרטיבים קולקטיביים הם הבניות חברתיות שיוצרות תפיסה על רצף של אירועים היסטוריים ועכשוויים, הם חלק מהניסיון הקולקטיבי, ממערכת האמונות ומהסמלים של הזהות הקבוצתית (Burner, 1957). נרטיבים קולקטיביים הם אוסף של אמונות, שאיפות, היסטוריה ופרשנות שיש לקבוצה מסוימת לגבי עצמה וסביבתה. מה שאינו מתאים לנרטיב הקולקטיבי מוצא ממנו (Salomon, 2004). הנרטיבים הקולקטיביים הם סלקטיביים, מוטים ומעוותים מאחר ומטרתם העיקרית היא לספק את היכולת של החברה להתמודד עם הסכסוך המתמשך. הנרטיבים האלה יוצרים דה לגיטימציה של הצד האחר ומבטלים את זכויותיו (בר-טל, 2007). חוקרים שעסקו בחקר תהליכים קוגניטיביים התייחסו לתופעת העמדות השליליות שלנו כלפי הנרטיב הסותר כתהליך קוגניטיבי במתרחש אצל כולם. לפי גישת הריאליזם הנאיבי של Ross &

Ward, אנו סבורים כי המציאות כפי שנשקפת בעינינו היא האמת ואילו האחרים סובלים מהטיות קוגניטיביות ולכן אינם מבינים את המציאות כפי שצריך. נטייה זו לטענתם היא מקור לסכסוכים רבים (Ross & Ward, 1995). הנרטיבים שיש לנו לגבי האחר ולגבי עצמנו מכתיבים את ההתנהלות שלנו מול האחר במסגרת הסכסוך ומאפשרים את שימור הדח לגיטימציה שלנו לנרטיב של האחר.

לשתי הקבוצות הלאומיות, הישראלים והפלסטינים, ישנה היסטוריה של שימור נרטיבים סותרים שמצדיקים את מעורבות כל צד בסכסוך. בניגוד לתהליך היטשטשות זהות לאומית וגלובליזציה המתקיימים בכל העולם, בישראל מתקיימת העצמה של גבולות פיזיים ויצירה של זהויות חברתיות לאומיות ודתיות רבות אשר מתנגשות וחברות אחת לשנייה ובכך מלבנות את הקונפליקט (Newman, 2000). מלחמת 1948 המסמלת את תחילת עידן השחרור והעצמאות ליהודים, אך מסמלת את ה"נכבה" - החורבן וגירוש הפלסטינים. כל נרטיב מחזק את זכותה של הקבוצה להיאבק. כל נרטיב גוזל לגיטימיות מהנרטיב האחר, חוסר היכולת לקבלת הלגיטימיות של האחר הוא מעכב עיקרי לתהליכים של שלום (Sagy, Ayalon & Diab, 2011). כל קבוצה נותנת פרשנות שונה לאירועים היסטוריים, ומבטלת את זכותו של הצד השני להגדרה עצמית. במחקרים על מפגשי דיאלוג בין יהודים וערבים נמצא שסטריאוטיפים הקיימים בקרב כל לאום על בני הלאום השני, הם רק הסימפטום שעל פני השטח, סימפטום שמלמד על תפישות היסוד אצל יהודים וערבים, אשר נבנות מהקונפליקט ומקיימות אותו (חלאבי, 2000).

הקונפליקט הפלסטיני-יהודי הוא קונפליקט קיצוני אשר מאופיין בסכום אפס, כלומר עצם ההכרה בקבוצה אחת, מבטל את זכות הקיום בישראל של הקבוצה האחרת. זהות והנרטיב של כל לאום מאיים ומבטל את הזהות והנרטיב של הלאום השני (Kelman, 2007). המחשבה כי רק ביטול האחר תבטיח את הקיום הלאום, יצרה התנהלות במסגרת הקונפליקט בה כל צד מבטל את הלגיטימציה להתיישבות בישראל ואת הנרטיב של הצד האחר. בכל מצב של קונפליקטים בין זהויות נוצר פער בנרטיבים ודה לגיטימציה שקשה לגישור (Kelman, 2007). הנרטיבים הקולקטיביים בעיקר בזמני סכסוך משחקים תפקיד חברתי חשוב בהבניית מציאות פוליטית, עמדות, סטריאוטיפים, תקוות לעתיד ופעולות. הם נבנים מתוך ההיסטוריה של הקבוצה ומזיכרונות ההיסטוריה כפי שהקבוצה תופסת אותם (Salomon, 2004). כאשר זיכרונות היסטוריים נשארים בלתי פתורים הם מתפעלים את הקונפליקט מתחת לפני השטח. מחקריו של סלומון הביאו אותו למסקנה שישנו צורך בקבלה של הנרטיב של הצד האחר גם אם איננו

מסכימים איתו, כתנאי מקדים לפיוס ויישוב הסכסוך (Salomon, 2004). קיימת חשיבות בגישור על פערים בנרטיבים, מבלי להתעלם מהצרכים הפסיכולוגיים אותם משרת הנרטיב (Bar-Tal & Rouhana, 1998). מנהיגים אמורים לנסות להנחיל ולהשפיע על מיתון תפיסות הפרט את הצד השני. קיימת חשיבות בניסיון לשנות את הנרטיבים של כל קבוצה, מכיוון שנרטיב סותר הוא מהמכשולים הגדולים ביותר בשינוי דעת קהל כלפי הקבוצה השנייה (Bar-Tal & Rouhana, 1998).

לאחר פסגת קמפ דייויד החרף משבר האמון בין הפלסטינים ליהודים והוקצנו אף יותר הנרטיבים הסותרים בין הצדדים (Kelman, 2007). קלמן הציע לקדם הסכם שלום של שתי מדינות לשני עמים שיהיה מבוסס על פשרה היסטורית משני הצדדים על מנת שיוכל להחזיק לאורך זמן. על מנת להגיע לפשרה זו יש להתייחס למספר תנאים מקדימים חשובים: התנאי המקדים הראשון הוא הכרה בנרטיב של האחר במובן של הכרה בזהות של האחר, זכותו להגדרה עצמית, הכרה בקשר שלו לאדמה והפסקת הדה-לגיטימציה. התנאי השני הוא היכולת להגיע לפשרה היסטורית, שתאפשר קיום של שתי המדינות והכרה בהיסטוריה של כל לאום. התנאי השלישי הוא עמדות וציפיות חיוביות לגבי העתיד במסגרת פיתרון המאפשר קיום של שני הלאומים בשתי מדינות. קלמן מדגיש שינוי בנרטיב של כל אחד על ידי הוצאת ביטול האחר מכל נרטיב. הוא ממליץ על תהליך של זניחת הזהות הישנה של שני לאומים, שתוחזקה על ידי נרטיבים סותרים ובניית זהות חדשה המבוססת על נרטיב היסטורי משותף (Kelman, 2007).

תהליך נוסף המתקדם בזהות הישראלית בשנים האחרונות הוא של התפוררות הזהות המונוליתית. הזהות הברורה של הנרטיב היהודי-ישראלי כבר אינה ברורה מאליו, ולכן זהו הזמן לעשות שינוי בזהות תוך הכנסת מרכיבים נוספים כגון הנרטיב הפלסטיני, ולבנותה מחדש (בר-און, 2000). חוקרים רבים מדברים על הצורך בקבלת נרטיבים של האחר ויצירת זהות חדשה שתכיל את שני הנרטיבים, כתנאי מקדים לפיוס ויישוב הסכסוך (Bar-Tal & Kelman, 2007 ; Rouhana, 1999 Salomon, 2004 ; בר-און, 1999).

המכניזמים המבנים של תהליך הסוציאליזציה ובניית הזהות הלאומית עוברים דרך מערכת החינוך המשמרת את הזהות דרך התכנים (Newman, 2008). עמוס הופמן כתב כי "היותנו חלק ממשפחה, מחברה, מאומה ומתרבות, ממקמת כל אחד מאיתנו בתוך תהליך היסטורי, שיש לו היבטים פרטיים וציבוריים. שותפות תרבותית זו מקבלת ביטוי "חינוכי" כלומר

ערכי שמערכת החינוך הפורמאלית המוטלת עלינו כחובה אמורה לבטא". הוראת ההיסטוריה במערכת החינוך משפיעה גם על עיצוב העתיד (הופמן, 2002). העבר והזיכרון המיוצג במערכת החינוך הישראלית בשנות הקמת המדינה וגם היום הוא של ה"קולקטיב". למדינת ישראל הייתה חסרה תרבות לאומית ייחודית ולכן הייתה חייבת לייצר אותה על מנת לאחד את חברת המהגרים ההטרוגנית ולספק לגיטימציה לפעולה כנגד הערבים. לשם כך החליטה המדינה לפתח תוכנית לימודים אחידה לכל התלמידים (בן עמוס, 2002).

השימוש בהיסטוריה הפך לכלי לעיצוב הזיכרון הקולקטיבי והינו חלק בלתי נפרד מתהליך בנייתן של אומות ומדינות. ספרי הלימוד מהווים לא רק בחירה סלקטיבית של עובדות אלא גם פרשנות סובייקטיבית לתהליכים ועובדות היסטוריות (בן עמוס, 2002). בהיסטוריה של היישוב היהודי, מתוארת ההתיישבות כתופעה מיתית שאינה מתארת את ריבוי הקולות ותרבויות שהיו בה. התנועה הערבית – פלסטינית מתוארת אך כגורם חיצוני שהיה לאחד מהקשיים שעמם היה צריך להתמודד היישוב הציוני. בהתייחס למלחמת העצמאות מצוין בספרי הלימוד כי במספר מקרים תושבים פלסטינים גורשו מבתיהם, אך האשמה תמיד מיוחסת לצד הפלסטיני. גורלם של הפלסטינים ותודעתם נותרו מחוץ למסגרת הדיון ההיסטורי (בן עמוס, 2002).

במחקר שנערך על בני נוער במגזר היהודי, נמצא כי בני נוער מדווחים על זהויות יהודיות וישראליות חזקות, עם זאת עמדות אלו מחוזקות בעיקר בסיסמאות והן נטולות שורשים אמיתיים. עוצמת הזהויות תלויה בעיקר בשנאת האחר (איכילוב, 1988). נראה קושי ביישום עקרונות הדמוקרטיה בהקשר למיעוט הערבי של ערביי ישראל. המחקר מצא גם שבקרב ערביי ישראל ישנו קושי להזדהות עם האופי היהודי של המדינה. לפי הדו"ח ממחקר זה ניתן להסיק כי ישנו צורך בבחינת חומר הלימוד המועבר בבתי הספר ואת עמדות המורה (איכילוב, 1988).

הנרטיב של ערביי ישראל מושפע גם מהנרטיב היהודי וגם מהנרטיב הפלסטיני, מה שהופך אותו לנרטיב מורכב. ערביי ישראל שהם מיעוט חווים תהליך סוציאליזציה החושף אותם לתרבות ותוכנית הלימודים של קבוצת הרוב, היהודים (Sagy, Ayalon & Diab, 2011). בני נוער פלסטינים שגדלו במדינת ישראל הראו רמות גבוהות יותר של לגיטימציה ואמפטיה כלפי שני הנרטיבים הפלסטיני והיהודי. לטענת החוקרים הסבר אפשרי לתוצאות אלו הוא החשיפה לשני הנרטיבים. בני הנוער שנחשפו לשני הנרטיבים יצרו זהות שונה משלהם (Sagy, Ayalon & Diab, 2011). קבוצות מיעוט ברוב המקרים עוברות תהליך תרבות שהופך אותם לדומות יותר לקבוצת הרוב (איילון ושגיא, 2010). לפי מודל התרבות הדו-ממדי של Berry עמדות הן תוצאה

של שילוב בין שני מימדים : עד כמה מעוניינת הקבוצה לרכוש את התרבות של הקבוצה האחרת ועד כמה היא מעוניינת לשמר את תרבותה שלה (Berry, 1997). מכאן ניתן להניח שהפלסטינים החיים במדינת ישראל נמצאים בקונפליקט של השפעה משתי התרבויות. ישנו שינוי לאורך זמן בפתחות לנרטיב של האחר בקרב הפלסטינים אזרחי המדינה. שינוי זה יכול להיות תוצאה של שינוי שני הפרמטרים המשפיעים על תהליך התרבות כפי שציין (Sagy, Ayalon & Berry, 2011). תיאוריות תרבות עוסקות בהתמודדות של קבוצות מיעוט, במפגש עם קבוצות הרוב (Reidfield, Linton & Herskovits, 1936). כאשר חברת מיעוט באה במגע עם תרבות הרוב, ייווצר שינוי בדפוס התרבותי של אחת החברות, לרוב של חברת המיעוט (Berry, 1997).

במחקר אורך שנערך על בני וער יהודים ופלסטינים אזרחי המדינה נבדקו עמדותיהם בקשר לנרטיב היהודי-ישראלי והפלסטיני במימדים קוגניטיביים ורגשיים. המחקר נערך בנקודות זמן שונות על מנת לבדוק השפעה של אירועים היסטוריים על עמדות של בני נוער כלפי הנרטיבים היהודים-ישראלים והפלסטינים. המחקר בדק עמדות בשלושה מימדים קוגניטיבי (לגיטימציה של הנרטיב) רגשי (כעס/ אמפטיה). במחקר נמצא כי הייתה יותר נכונות לקבלת הנרטיב של האחר בקרב קבוצת הפלסטינים אזרחי המדינה, לעומת היהודים (Sagy, Ayalon & Diab, 2011).

במחקר של מעוז נבדקו גברים ונשים יהודים ופלסטינים ונמצא כי במסגרת הסכסוך הישראלי – פלסטיני, לנשים הייתה נטייה לאמץ עמדות יותר פשרניות כלפי סיום הסכסוך לעומת גברים, שאימצו עמדה יותר לוחמנית ופחות פשרנית כלפי סיום הסכסוך. כמו כן לנשים תהיה נטייה לבסס את הפתרונות שלהן לקונפליקט על חום וסלחנות ואילו גברים יבססו את פיתרון הסכסוך שלהם על אסרטיביות (Maoz, 2009). מחקר זה יתייחס להבדלים בעמדות של יהודים לעומת פלסטינים אזרחי המדינה, למרות שלא נמצאה ספרות בנושא זה.

סוגיה נוספת שנחקרה בהקשר להבדלים בעמדות בין סטודנטים היא בהקשר של ערכים בחברה קולקטיבית ואינדיבידואלית. קולקטיביזם ואינדיבידואליזם הן שתי נקודות הסתכלות על טבע האדם, החברה והיחסים בין היחיד והקבוצה. שני מושגים אלו הוצעו על ידי Tonnies בשנת 1887, על מנת לתאר את הקרבה של היחסים בין היחיד לחברה. היחסים בין הפרטים בחברה בעלת ערכים קולקטיביים הם חזקים יותר ואילו בחברה בעלת ערכים אינדיבידואליים היחסים בין הפרטים יהיו חלשים יותר (Tonnies, 1857). כיום לא נהוג להתייחס למושגים אלו כדיכוטומיים, אלא כמאפיינים של חברה המתקיימים על רצף בין שני הקטבים (Triandis,

(1998). נמצא כי בין התרבות הקולקטיבית והתרבות האינדיבידואלית קיים הבדל בהתמודדות עם מצבי קונפליקט (Smith & Dugen, 1998). החברה בישראל נמצאת בתהליך של שינוי משנות ה-60, מחברה בעלת אוריינטציה קולקטיבית, לחברה בעלת אוריינטציה מערבית אינדיבידואלית (סמוחה, 2000). החברה הישראלית הוקמה על ערכים קולקטיביים, שבמשך השנים, בעקבות שחיקה של הקונפליקט ותהליך השלום, החלה להתקרב לערכים אינדיבידואליסטים (גאון-הרשקו, 2003).

לעבריי ישראל תרבות משותפת עם האומה הפלסטינית, המתאפיינת בערכים קולקטיביים (סמוחה, 2000). במחקרה של גאון – הרשקו (2003) נבחן הקשר בין עמדות כלפי הסכסוך הישראלי-פלסטיני בקרב בני נוער יהודים ובני נוער החיים בתחום הרשות הפלסטינית, לבין ביטויים של קולקטיביזם ואינדיבידואליזם. מחקרה נערך בהתייחסות לשני מחקרים גדולים שנערכו לאורך חמש שנים: "Youth and History" (Agnvik & Von Borries, 1997) שנערך בשנת 1995 על ידי Sagy, Orr, Bar-on & Awwad ובשנת 2000 על ידי Sagy, Adwan & Kaplan. במחקר נמצאו הבדלים בדירוגי הערכים בין הנבדקים היהודים והנבדקים הפלסטינים, כאשר בקרב קבוצת הנבדקים הפלסטינים נמצאה זיקה רבה יותר לערכים קולקטיביים, ובקבוצה היהודית יותר זיקה לערכים אוניברסאליים אינדיבידואליים. באופן כללי נמצא כי קבוצת הנבדקים הפלסטינים דירגו פתרונות כוחניים ליישוב הסכסוך, וקבוצת היהודים דירגו גבוה יותר פתרונות של ישוב הסכסוך בדרכים של פשרה. כלומר נבדקים שהעדיפו ערכים קולקטיביים לרוב בחרו בפתרונות כוחניים יותר ומתפשרים פחות לקונפליקט (גאון-הרשקו, 2003). מחקרים אלו נערכו בתקופת הסכמי אוסלו ושיחות שלום.

נושא המחקר והשערות המחקר

מחקר זה מתייחס לעמדות של סטודנטים כלפי נרטיבים סותרים ישראלים ופלסטינים. בנושא זה עסקו חוקרים רבים בשנים האחרונות בעקבות ההנחה שלנרטיבים תפקיד חשוב בהבניית המציאות שלנו ונרטיבים סותרים בפרט הם מכשול בפני תהליכי שלום בין שני הלאומים פלסטינים ויהודי. (Bar-Tal & Rouhana, 1998; בר-און, 2000 ; ; Salomon, 2004 ; Kelman, 2007). מחקר זה בחן עמדות קוגניטיביות ורגשיות של סטודנטים כלפי נרטיבים פלסטינים וישראלים, בניתוח הממצאים אתייחס למדדים של מגדר, לאום, אוריינטציה קולקטיבית/ אינדיבידואליסטית ועמדות כלפי סיום הסכסוך. חשיבותו של מחקר זה היא שהוא עוסק באוכלוסייה של סטודנטים בוגרים, אשר נמצאים במסלול להכשרת מורים. המחקר מאפשר בחינת עמדות של סטודנטים יהודים ופלסטינים החיים במדינת ישראל כלפי שני הנרטיבים. מסלול הלימודים של הסטודנטים (מקצועות ההוראה), מקנה יתרון לתוצאות המחקר בכך שיסייעו כבסיס למחקרי המשך בתחום החינוך לשלום.

משתני המחקר :

משתנים בלתי תלויים –

לאום – נבחן האם יש הבדל במשתנים התלויים בהקשר ללאום הנבדק.

משתנים תלויים -

1. עמדות כלפי נרטיבים סותרים – דירוגי הסטודנטים בשלוש רמות: לגיטימציה לנרטיב של האחר (קוגניטיבי), כעס כלפי הנרטיב של האחר, אמפטיה כלפי הנרטיב של האחר(רגשי).
2. עמדות כלפי סיום הסכסוך (כוחני, פשרה).
3. שאלון ערכים (אינדיבידואליזם/ קולקטיביזם).

משתנים מתווכים/ ממתנים -

1. מגדר – נבחן האם ישנו הבדל במשתנים התלויים בהקשר למגדר הנבדק.

המודל למחקר :

המחקר בוחן את הקשר בין המשתנה הבלתי תלוי, הלאום, על דירוגי הנבדקים במשתנים התלויים, קבלה של הנרטיבים ההיסטוריים היהודים-ישראלים ופלטטינים, עמדות כלפי סיום הסכסוך ודירוג בשאלון ערכים. כמו כן הוא בוחן את הקשר בין המשתנה המתווך מגדר, על דירוגי הנבדקים במשתנים התלויים, והאינטראקציה בין המשתנים המתווכים להבדל בדירוגי הנבדקים במשתנים התלויים. לבסוף בוחן מחקר זה את הקשר בין שלושת המשתנים התלויים במחקר.

השערות המחקר :

א. החלק הראשון של השערות המחקר מתייחס להשוואה בין משתני המחקר הבלתי תלויים והמתווכים : לאום ומגדר במשתני המחקר התלויים – פתיחות לקבלת שני הנרטיבים, עמדות כלפי סיום הסכסוך ודירוג בשאלון ערכים ויבחן את השערות הבאות :

1. השערת המחקר הראשונה מתייחסת לקשר בין המשתנים הבלתי תלויים על התלויים ומבוססת על מחקרם של איילון ושגיא ומחקרם של Sagy, Ayalon, & Diab, 2011, לפיהם קבוצת הפלטטינים אזרחי המדינה, הנחשפים לשני הנרטיבים יהיו יותר פתוחים לקבלה של שני הנרטיבים, יותר מאשר קבוצת היהודים אזרחי המדינה. אנחנו משערים כי נמצא אפקט עיקרי למשתנה הלאום במשתנה עמדות כלפי נרטיבים היסטוריים פלטטינים ויהודים-ישראלים, כלומר נמצא יותר עמדות המשקפות קבלה של שני הנרטיבים בקרב הסטודנטים הפלטטינים אזרחי המדינה, לעומת הסטודנטים היהודים אזרחי המדינה.

2. השערת המחקר השנייה מתייחסת לקשר בין המשתנים הבלתי תלויים לתלויים ומבוססת על מחקרם של Sagy, Adwan & Kaplan, 2002 לפיו קבוצת הפלטטינים אזרחי המדינה יביעו עמדות פסימיות יותר כלפי סיום הסכסוך, לעומת קבוצת הסטודנטים היהודים אזרחי המדינה.

אנחנו משערים כי נמצא אפקט עיקרי למשתנה הלאום במשתנה עמדות כלפי סיום הסכסוך בקרב סטודנטים פלסטינים אזרחי המדינה וסטודנטים יהודים אזרחי המדינה.

3. השערת המחקר השלישית מתייחסת לקשר בין המשתנים הבלתי תלויים לתלויים, ולפיה נמצא הבדל בנטייה קולקטיבית ואינדיבידואליסטית בין קבוצת הפלסטינים אזרחי המדינה והיהודים אזרחי המדינה, כאשר נמצא שקבוצת הנבדקים הפלסטינים תעדיף ערכים קולקטיביים. השערה זו מבוססת על מחקרים של מספר חוקרים (Sagy, Orr, Bar-on & Awwad, Sagy, Adwan, 1995 & Kaplan ; 2000) לפיו קבוצת הנבדקים הפלסטינים הפגינו יותר אוריינטציה קולקטיבית לעומת קבוצת הנבדקים היהודים.

אנחנו משערים כי נמצא אפקט עיקרי למשתנה הלאום בדירוגי שאלון ערכים בקרב יהודים אזרחי המדינה ופלסטינים אזרחי המדינה.

4. השערת המחקר הרביעית מתייחסת לקשר בין המשתנים המתווכים והמשתנים התלויים, השערה זו מבוססת על מחקר לפיו לנשים יש נטייה לאמץ עמדות פשרניות יותר כלפי סכסוכים לעומת גברים (Maoz, Y. 2009).

אנחנו משערים כי נמצא אפקט עיקרי למשתנה המגדר על המשתנה עמדות כלפי נרטיבים היסטוריים פלסטינים ויהודים-ישראלים, כלומר נמצא עמדות המשקפות יותר קבלה של שני הנרטיבים בקרב קבוצת הסטודנטיות לעומת קבוצת הסטודנטים. כמו כן ימצא הבדל בהתאם למשתנה המגדר על עמדות כלפי סיום הסכסוך ודירוגי נבדקים בשאלון ערכים. כלומר בקרב קבוצת הנשים נמצא עמדות המשקפות ערכים אוניברסאליים ועמדות פשרניות יותר כלפי סיום הסכסוך, לעומת קבוצת הגברים.

ב. החלק השני של השערות המחקר מתייחס לקשרים בין משתני המחקר הבלתי תלויים והמתווכים והשפעתם על המשתנים התלויים, ומתייחס להשערת המחקר הבאה :

5. השערת המחקר החמישית מתייחסת לקשר בין המשתנים הבלתי תלויים והמתווכים לבין המשתנים התלויים, ומבוססת על מחקר לפיו לנשים תהיה נטייה לאמץ עמדות פשרניות יותר כלפי סכסוכים לעומת גברים (Maoz, Y. 2009). כלומר יהיה הבדל בקשר בין משתנה הלאום

לעמדות כלפי נרטיבים היסטוריים ישראלים-יהודים ופלסטינים, ולעמדות כלפי סיום הסכסוך ודירוגי נבדקים בשאלון ערכים בהתייחס למשתנה המגדר כמשתנה מתווך/ מתערב. אנחנו משערים כי נמצא אפקט אטראקציה בין המשתנים לאום ומגדר על המשתנים עמדות כלפי נרטיבים היסטוריים פלסטינים ויהודים-ישראלים, עמדות כלפי סיום הסכסוך ודירוגי נבדקים בשאלון ערכים. כלומר המשתנה המתווך המגדר יתפקד כמשתנה מתערב בהשפעתו על המשתנה הבלתי תלוי לאום. דירוגי הסטודנטים יהיו שונים בצורה מובהקת תחת השפעת המגדר והלאום של הנבדק, ובכך נוכל להסיק שמשתנה הלאום אינו מסביר לבדו הבדלים בדירוגי הסטודנטים.

ג. החלק השלישי של השערות המחקר מתייחס לקשרים בין משתני המחקר הבלתי תלויים.

6. השערת המחקר השישית מבוססת על עבודת המחקר של גאון-הרשקו, (עבודת תזה משנת 2003 בהנחיית שפרה שגיא) ומחקר של Sagy, Orr & Bar-On, 1999 במחקרים אלו נמצא קשר חיובי בין אוריינטציה קולקטיבית לעמדות כוחניות כלפי ישוב הסכסוך. שיערנו כי ימצא קשר בין המשתנים: דירוג חשיבות גבוהה יותר לערכים קולקטיביים, עמדות כלפי הסכסוך וערכים המשקפים קבלה של שני הנרטיבים ההיסטוריים הסותרים הפלסטיני והיהודי-ישראלי בקבוצות השונות. בקרב סטודנטים שיבטאו קבלה נמוכה של הנרטיבים ההיסטוריים הסותרים, דירוג גבוה יותר לערכים קולקטיביים יהיה ביטוי חזק יותר של עמדות כוחניות כלפי סיום הסכסוך.

ג. שיטת המחקר

מדגם

המחקר נערך על ידי העברת שאלונים לכ – 91 נבדקים יהודים- ישראלים ופלסטינים אזרחי מדינת ישראל, הלומדים במכללות להכשרת מורים. המחקר מתמקד בשתי מכללות גדולות, אחת בנגב והשנייה במרכז הארץ. בנגב הועברו השאלונים ל - 59 סטודנטים ממכללת קיי מתוכם כ- 49 סטודנטים הגדירו עצמם כפלסטינים אזרחי המדינה ו - 10 סטודנטים הגדירו עצמם כיהודים- ישראלים. מתוך הנבדקים במכללת קיי 10 נבדקים הם גברים ו - 49 נבדקות הן נשים. במכללת סמינר הקיבוצים שבמרכז הארץ הועברו השאלונים ל - 32 סטודנטים מתוכם הגדירו עצמם 30 נבדקים ממוצא יהודי-ישראלי ו - 2 נבדקים הגדירו עצמם כפלסטינים אזרחי המדינה. מתוך הנבדקים בסמינר הקיבוצים 12 נבדקים הם גברים ו - 20 נבדקות הן בנות. מתוך כלל הסטודנטים שנבדקו 51 הגדירו עצמם כמוסלמים ו - 40 הגדירו עצמם כיהודים. מתוך כלל הנבדקים 69 בנות ו - 22 בנים. כל הסטודנטים הם במסלולי הכשרה למקצועות ההוראה. בסמינר הקיבוצים הסטודנטים במסלול הוראה לתואר שני. במכללת קיי הסטודנטים הם במסלול הוראה לתואר ראשון.

כלי המחקר

שאלון נרטיבים - אשר פותח על ידי Sagy, Kaplan & Adwan (2002), מתוכו נלקחו מספר שאלות. הוא מציג שאלות על עמדות היסטוריות שונות, ובודק את התייחסות הסטודנט אליהם. השאלות מציגות לנבדקים עמדות על אירועים עם חשיבות היסטורית מהנרטיב היהודי-ישראלי והפלסטיני ובודקות את היחס אליהם בשלושה מימדים – כעס, אמפטיה ולגיטימציה. דוגמא לשני אירועים היסטוריים מחוננים היא: השואה היהודית ומלחמת 1948, השואה מהווה מרכיב חשוב ביצירת הזהות היהודית והישראלית. הזיכרון הקולקטיבי של האבדן שחוותה האומה היהודית הוא גורם חשוב בבניית האתוס היהודי על צורך בטריטוריה וביטחון. הפלסטינים שראו בשואה כמהווה לגיטימציה לקיום של העם היהודי במדינת ישראל, היום רואים את השואה כמכשיר בו משתמשים היהודים על מנת להצדיק את השואה שהם חווים (Sagy, Kaplan & Adwan, 2002). בשאלון מוצגות שתי עמדות כלפי השואה:

1. ישראלים רבים רואים את השואה כטרגדיה הגדולה ביותר אשר אירעה לאומה כלשהי, אשר מספקת הצדקה להקמת מדינה יהודית עבור היהודים. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו?

2. פלסטינים רבים רואים את השואה כטרגדיה של העם היהודי, אשר איננה מצדיקה גרימת סבל לעם הפלשתיני. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו?
ההתייחסות לסוגיית מלחמת 1948: היהודים רואים במלחמת העצמאות אירוע המציין שחרור ותחילתו של המפעל והחלום הציוני. בשביל הפלסטינים מלחמת 1948 מסמלת את ה"נכבה", בה איבדו פלסטינים רבים את ביתם ואת עצמאותם. ה"נכבה" עיצבה את התודעה הקולקטיבית הפלסטינית ועיצבה אותם כעם שיש לו תרבות של פליטים. (Sagy, Kaplan & Adwan, 2002). בשאלון מוצגות שתי עמדות כלפי מלחמת 1948:

1. ישראלים רבים רואים את מלחמת 1948 (מלחמת העצמאות) כאירוע חשוב אשר מסמל את יכולת ההישרדות שלהם ואת עצמאותם. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

2. פלסטינים רבים רואים את מלחמת 1948 אסון/"נכבה" עבורם. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?
שאלות נוספות עסקו באירועים היסטוריים נוספים ובעמדות. הנחקרים מתבקשים לציין את רמת ההסכמה שלהם עם העמדה שהוצגה. התגובות האפשריות הן על סולם של 1-5, כאשר הערך 1 – מאוד לא נכון והערך 5 – נכון מאוד. כאשר על כל עמדה הנחקרים המתבקשים לציין רמת הסכמה עם ארבעת הסעיפים הבאים:

1. אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים/פלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת).
2. אני מרגיש/ה אמפטיה (אהדה) כלפי העמדה של אותה הישראלים/פלסטינים.
3. אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים/פלסטינים.
4. אני יודע/ת מעט מידי על הנושא כדי להתייחס לשאלה.

לצורך בדיקת הדירוגים בשאלון זה נבנו מספר משתנים חדשים המורכבים מממוצעי דירוג הסטודנטים: לגיטימציה לנרטיב הישראלי, אמפטיה כלפי הנרטיב הישראלי, כעס כלפי הנרטיב

הישראלי, לא יודע מספיק על נושא זה ובהתאמה – לגיטימציה לנרטיב הפלסטיני, אמפטיה כלפי הנרטיב הפלסטיני, כעס כלפי הנרטיב הפלסטיני, ולא יודע מספיק על נושא זה.

שאלון עמדות כלפי פתרון הקונפליקט – שאלון זה לקוח מתוך שאלון צעירים והיסטוריה שפותח

על ידי Sagy, Kaplan & Adwan (2002) ובודק עמדה לגבי פתרון הקונפליקט. בתחילת השאלה מוצג ההיגד: הקונפליקט הישראלי-פלסטיני ייפתר בסופו של דבר על ידי: בהתאמה מפורטות 11 אפשרויות, האפשרות הראשונה המוצעת היא: הסכם הדדי בין הישראלים והפלשתינאים. האפשרות האחרונה המוצעת היא: הקונפליקט לא ייפתר כי כל צד ידבק במטרותיו. הסטודנט צריך לדרג את מידת הסכמתו עם האפשרויות לפתרון הקונפליקט על סולם של 1-5, כאשר דירוג 1 – בהחלט לא מסכים ודירוג 5 – בהחלט מסכים.

על מנת לנתח את דירוגי הנבדקים בשאלון זה נבנו שני משתנים המורכבים מממוצעי דירוגי הסטודנטים: ממוצע ל דירוג לסיום בדרכי פשרה וממוצע של דירוג הסכסוך בדרכים כוחניות.

14. **שאלון ערכים של בני נוער – חלק זה של המחקר לקוח מתוך השאלון צעירים והיסטוריה**

Sagy, Kaplan & Adwan (2002). במחקר נבדקו עמדות של סטודנטים כלפי ערכים. לסטודנטים הוצגו 20 ערכים כגון – משפחה, חברים, דמוקרטיה, דת, חופש ועוד. על הסטודנט לציין את מידת חשיבות הערך בעיניו, כאשר 1 – מתייחס למעט מאוד ו 5 – מתייחס להרבה מאוד. הערכים חולקו ל 3 קבוצות: ערכים המתייחסים לקולקטיב, לפרט וערכים אוניברסאליים. בהתאם לחלוקה זו יצרתי שלושה משתנים חדשים על מנת לבצע את הניתוחים הסטטיסטיים: ערכים קולקטיביים, ערכים אוניברסאליים וערכים המתייחסים לפרט.

הליך

המחקר נערך במהלך שנת - 2010, שאלונים הועברו בכיתות שונות בשתי המכללות. השאלונים הועברו בשפה העברית. לסטודנטים הייתה אפשרות לבחור לענות על שאלון בערבית. הודגש נושא האנונימיות בעת העברת השאלונים. השאלונים במכללת קיי הועברו באישור ועדת המחקרים של המכללה.

ד. תוצאות המחקר –

במחקר זה נבדקו הבדלים במשתנים התלויים - עמדות נבדקים כלפי נרטיבים, עמדות כלפי סיום הסכסוך ודירוג בשאלון ערכים. בדיקה השונית התייחסה למשתנה הבלתי תלוי לאום – אשר נמצא לו אפקט עיקרי מובהק על המשתנים התלויים, המשתנה המתווך – מגדר – אשר לא נמצא לו השפעה מובהקת על המשתנים התלויים. כמו כן נבדק אפקט אינטראקציה של המשתנה הבלתי תלוי – לאום והמשתנה המתווך – מגדר ולא נמצא אפקט אינטראקציה מובהק. לבסוף בחנו את הקשרים השונים בין המשתנים התלויים במחקר ונמצאו מספר קשרים מובהקים בין משתני המחקר התלויים.

הממצאים יוצגו בהתאם לסדר הופעת השערות המחקר.

א. ממצאים המתייחסים לקשר בין משתני המחקר הבלתי תלויים והמתווכים: לאום ומגדר ומשתני המחקר התלויים – פתיחות לקבלת שני הנרטיבים, עמדות כלפי סיום הסכסוך ודירוג בשאלון ערכים.

1. לפי השערת המחקר הראשונה נמצא יותר עמדות המשקפות קבלה של שני הנרטיבים בקרב קבוצת הפלסטינים אזרחי המדינה, לעומת הסטודנטים היהודים אזרחי המדינה. על מנת לבדוק השערה זו נבנו שישה משתנים חדשים: לגיטימציה לנרטיב של העצמי, לגיטימציה לנרטיב של האחר, כעס לנרטיב של העצמי, כעס כלפי הנרטיב של האחר, אמפטיה לנרטיב של העצמי ואמפטיה לנרטיב של האחר. בוצע ניתוח שונות למשתנים החדשים במשתנה הלאום. לוח 1 מציג את הממוצעים, סטיות התקן ורמת המובהקות של ניתוח השונות בין הסטודנטים בעמדתם כלפי נרטיבים. הטבלאות מחולקת בהתאמה לששת המשתנים החדשים שנבנו ולשלושת המימדים שנבדקו: כעס, אמפטיה ולגיטימציה.

לוח מספר 1 –

טבלת ניתוח שונות במשתנה הלאום - עמדות של סטודנטים כלפי נרטיבים

מובהקות	סטיית תקן	ממוצע	לאום	
Sig = 0.000	0.628	3.468	יהודים אזרחי	לגיטימציה לנרטיב

**P< 0.01			המדינה (n=40)	של העצמי
	0.636	4.016	פלסטינים אזרחי המדינה (n=51)	
Sig = 0.000 **P<0.01	0.814	2.968	יהודים אזרחי המדינה (n=40)	לגיטימציה לנרטיב של האחר
	0.450	2.119	פלסטינים אזרחי המדינה (n=51)	
Sig = 0.881 P>0.05	0.682	2.118	יהודים אזרחי המדינה (n=40)	כעס כלפי הנרטיב של העצמי
	0.582	2.139	פלסטינים אזרחי המדינה (n=51)	
Sig = 0.000 **P<0.01	0.591	2.300	יהודים אזרחי המדינה (n=40)	כעס כלפי הנרטיב של האחר
	0.750	3.228	פלסטינים אזרחי המדינה (n=51)	
Sig = 0.000 **P>0.01	0.772	3.218	יהודים אזרחי המדינה (n=40)	אמפטיה כלפי הנרטיב של העצמי
	0.702	3.867	פלסטינים אזרחי המדינה (n=51)	
Sig = 0.000 **P>0.01	0.814	2.693	יהודים אזרחי המדינה (n=40)	אמפטיה כלפי הנרטיב של האחר
	0.461	2.098	פלסטינים אזרחי המדינה (n=51)	

נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות בשלושת המימדים לגיטימציה, אמפטיה וכעס כלפי הנרטיב של האחר ולגיטימציה ואמפטיה כלפי הנרטיב של העצמי. ניתן לראות כי קבוצת הסטודנטים היהודים אזרחי המדינה הפגינה פחות לגיטימציה כלפי הנרטיב של העצמי (M=3.468, STD=0.628) לעומת קבוצת הפלסטינים אזרחי המדינה (M=4.016, STD=0.636) ונמצא הבדל מובהק בין שתי הקבוצות (t=4.105, P<0.000). בהתייחסות

לנרטיב של האחר הפגינה קבוצת היהודים אזרחי המדינה יותר לגיטימציה ($M=2.968$, $STD=0.814$) לעומת הפלסטינים אזרחי המדינה ($M=2.119$, $STD=0.450$) ונמצא הבדל מובהק בין שתי הקבוצות ($t=6.320$, $P < 0.000$). בהתייחס לכעס כלפי הנרטיב של העצמי ניתן לראות כי קבוצת היהודים אזרחי המדינה הפגינה יותר כעס כלפי הנרטיב שלה ($M=2.118$, $STD=0.683$) לעומת קבוצת הפלסטינים אזרחי המדינה ($M=2.139$, $STD=0.582$) ולא נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות. בהתייחס לכעס כלפי הנרטיב של האחר נמצא כי קבוצת היהודים אזרחי המדינה הפגינו פחות כעס כלפי הנרטיב של האחר ($M=2.300$, $STD=0.591$), לעומת הפלסטינים אזרחי המדינה ($M=3.228$, $STD=0.750$) ונמצא הבדל מובהק בין הקבוצות ($t=6.413$, $P < 0.000$). בהתייחס למימד האמפטיה נמצא כי היהודים אזרחי המדינה הפגינו פחות אמפטיה כלפי הנרטיב של העצמי ($M=3.218$, $STD=0.722$) לעומת קבוצת הפלסטינים אזרחי המדינה ($M=3.867$, $STD=0.702$) ונמצא הבדל מובהק בין הקבוצות ($t=4.134$, $P < 0.000$). בהתייחס לאמפטיה כלפי הנרטיב של האחר הפגינו קבוצת היהודים אזרחי המדינה יותר אמפטיה כלפי הנרטיב של האחר ($M=2.693$, $STD=8.444$) לעומת הפלסטינים אזרחי המדינה ($M=2.098$, $STD=0.461$) ונמצא הבדל מובהק בין הקבוצות ($t=4.290$, $P < 0.000$). השערה מספר 1 אוששה בחלקה. נמצא אפקט עיקרי למשתנה הלאום על המשתנה התלוי קבלה של שני הנרטיבים. אך לא נמצא כי קבוצת הפלסטינים אזרחי המדינה הפגינו יותר קבלה כלפי שני הנרטיבים. קבוצת הפלסטינים הפגינו יותר לגיטימציה, אמפטיה ופחות כעס כלפי הנרטיב שלה ואילו קבוצת היהודים אזרחי המדינה הפגינה יותר לגיטימציה, אמפטיה ופחות כעס כלפי הנרטיב של האחר.

2. לפי השערת המחקר השנייה נמצא כי קבוצת הפלסטינים אזרחי המדינה הפגינו עמדות פסימיות יותר כלפי סיום הסכסוך, לעומת קבוצת היהודים אזרחי המדינה. על מנת לבחון את השערת המחקר השנייה נבדקה השונות בין הלאומים במשתנה עמדות כלפי סיום הסכסוך. לצורך בדיקת ההשערה נבנו שני משתנים חדשים: סיום הסכסוך בדרכי פשרה וסיום הסכסוך בדרכים כוחניות, כאשר העדפה של סיום בדרכים כוחניות מעידה על עמדה פסימית כלפי סיום הסכסוך. לוח מספר 2 מציג את הממוצעים, סטיות התקן והמובהקות שהתקבלו.

טבלת ניתוח שונות במשתנה הלאום - עמדות של סטודנטים כלפי סיום הסכסוך

מובהקות	סטיית תקן	ממוצע	לאום	סיום הסכסוך
Sig = 0.001 **p<0.001	0.692	3.903	יהודים אזרחי המדינה (n=40)	בדרכי פשרה
	0.981	3.242	פלסטינים אזרחי המדינה (n=51)	
Sig – 0.063 p>0.05	0.759	2.240	יהודים אזרחי המדינה (n=40)	סיום הסכסוך בדרכים כוחניות
	0.912	2.569	פלסטינים אזרחי המדינה (n=51)	

בלוח מספר 2 ניתן לראות כי ישנו הבדל מובהק ($t=3.739$, $P<0.001$) בין שתי הקבוצות כלפי סיום הסכסוך בדרכי פשרה והבדל קרוב למובהק ($t=1.880$, $P<0.63$) כלפי סיום הסכסוך בדרכים כוחניות. נמצא גם כי הממוצעים של קבוצת היהודים אזרחי המדינה גבוהים יותר ($M=3.903$, $STD=0.692$) לעומת הפלסטינים אזרחי המדינה ($M=3.242$, $STD=0.981$) כלפי סיום הסכסוך בדרכי פשרה. כמו כן ממוצעי קבוצת היהודים אזרחי המדינה נמוכים יותר כלפי סיום הסכסוך בדרכי כוחניות ($M=2.240$, $STD=0.759$) לעומת הפלסטינים אזרחי המדינה ($M=2.569$, $STD=0.912$). נמצא אפקט עיקרי מובהק למשתנה הלאום כלפי סיום הסכסוך בדרכי פשרה ונמצא כי הפלסטינים אזרחי המדינה הפגינו עמדות פסימיות יותר כלפי סיום הסכסוך בדרכי פשרה והעדיפו סיום בדרכים כוחניות. אם כך השערת המחקר השנייה אוששה.

3. לפי השערת המחקר השלישית נמצא הבדל בין שתי הקבוצות הפלסטינים אזרחי המדינה והיהודים אזרחי המדינה בדירוג בשאלון ערכים, כאשר קבוצת הסטודנטים הפלסטינים אזרחי המדינה תדרג גבוהה יותר ערכים קולקטיביים, לעומת קבוצת היהודים אזרחי המדינה. על מנת לבחון את השערת המחקר השלישית ביצענו בדיקת שונות בדירוג שאלון ערכים בהתאם למשתנה הלאום. על מנת לבחון השערה זו נבנו שלושה משתנים חדשים: ערכים של העצמי, ערכים אינדיבידואליסטים וערכים קולקטיביים. לוח מספר 3 מציג את הממוצעים, סטיות התקן והמובהקות שהתקבלו.

טבלת ניתוח שונות במשתנה הלאום - דירוג סטודנטים בשאלון ערכים

מובהקות	סטיית תקן	ממוצע	לאום	
Sig = 0.065 p>0.05	0.465	4.155	יהודים אזרחי המדינה (n=40)	ערכים קולקטיביים
	0.511	3.964	פלסטינים אזרחי המדינה (n=51)	
Sig – 0.344 p>0.05	0.527	4.093	יהודים אזרחי המדינה (n=40)	ערכים אוניברסאליים
	0.557	4.201	פלסטינים אזרחי המדינה (n=51)	
Sig = 0.001 **p<0.001	0.838	3.700	יהודים אזרחי המדינה (n=40)	ערכים של העצמי
	0.680	4.274	פלסטינים אזרחי המדינה (n=51)	

בלוח 3 ניתן לראות כי נמצא אפקט עיקרי מובהק ($t=3.609, p<0.001$) למשתנה הלאום רק בדירוג הערכים של העצמי. קבוצת היהודים אזרחי המדינה נתנה דירוג נמוך יותר לערכים של העצמי ($M=3.700, STD=0.838$) לעומת קבוצת הפלסטינים אזרחי המדינה ($M=4.274, STD=0.680$). קבוצת היהודים אזרחי המדינה נתנה דירוג גבוה יותר לערכים קולקטיביים ($M=4.155, STD=0.465$) לעומת קבוצת הפלסטינים אזרחי המדינה ($M=3.964, STD=0.511$), בהבדל שהוא קרוב למובהק ($t=1.868, p<0.05$). קבוצת היהודים אזרחי המדינה דירגה ערכים אוניברסאליים נמוך יותר ($M=4.093, STD=0.527$) מקבוצת הפלסטינים אזרחי המדינה ($M=4.201, STD=0.557$) אך בהבדל שאינו מובהק. השערה מספר 3 אוששה בחלקה מכיוון שנמצא אפקט עיקרי למשתנה הלאום בדירוג ערכים של העצמי, אך לא נמצא כי קבוצת הפלסטינים דירגו גבוה יותר ערכים המשקפים נטייה קולקטיבית. בדירוג ערכים קולקטיביים ואוניברסאליים לא נמצא הבדל מובהק בין קבוצות הלאום השונות.

4. לפי השערת המחקר הרביעית נשים יפגינו עמדות פשרניות יותר כלפי הסכסוך לעומת גברים. על מנת לבדוק את ההשערה הרביעית נבדק אפקט עיקרי למשתנה המגדר בהשפעתו על שלושת המשתנים התלויים על ידי בדיקת שונות. הממוצעים, סטיות התקן ורמת המובהקות מופיעים בלוחות 4-6.

לוח מספר 4 –

השפעת המגדר על עמדות כלפי נרטיבים –

טבלת ניתוח שונות למשתנה המגדר - עמדות של סטודנטים כלפי נרטיבים סותרים

מובהקות	סטיות תקן	ממוצע	מגדר	
Sig = 0.197 p>0.05	0.755	3.596	גברים (n=22)	לגיטימציה כלפי הנרטיב של העצמי
	0.658	3.833	נשים (n=69)	
Sig = 0.108 p>0.05	0.820	2.738	גברים (n=22)	לגיטימציה כלפי הנרטיב של האחר
	0.730	2.414	נשים (n=69)	
Sig = 0.889 p>0.05	0.633	2.113	גברים (n=22)	כעס כלפי הנרטיב של העצמי
	0.626	2.135	נשים (n=69)	
Sig = 0.402 p>0.05	0.851	2.687	גברים (n=22)	כעס כלפי הנרטיב של האחר
	0.817	2.862	נשים (n=69)	
Sig = 0.088 p>0.05	0.910	3.329	גברים (n=22)	אמפטיה כלפי הנרטיב של העצמי
	0.748	3.662	נשים (n=69)	
Sig = 0.277 p>0.05	0.687	2.505	גברים (n=22)	אמפטיה כלפי הנרטיב של האחר
	0.726	2.313	נשים (n=69)	

לא נמצא אפקט עיקרי למגדר בעמדות כלפי נרטיבים.

טבלת ניתוח שונות למשתנה המגדר - עמדות של סטודנטים כלפי סיום הסכסוך

מובהקות	סטיית תקן	ממוצע	מגדר	
Sig = 0.621 p>0.05	0.736	3.614	גברים (n=22)	סיום הסכסוך בדרכי פשרה
	0.977	3.512	נשים (n=68)	
Sig – 0.923 p>0.05	0.867	2.409	גברים (n=22)	סיום הסכסוך בדרכים כוחניות
	0.864	2.249	נשים (n=69)	

לא נמצא אפקט עיקרי למגדר בעמדות כלפי סיום הסכסוך.

טבלת ניתוח שונות למשתנה המגדר - עמדות דירוגי סטודנטים בשאלון ערכים

מובהקות	סטיית תקן	ממוצע	מגדר	
Sig = 0.417 p>0.05	0.523	3.969	גברים (n=22)	ערכים קולקטיביים
	0.491	4.073	נשים (n=69)	
Sig – 0.064 p>0.05	0.517	3.967	גברים (n=22)	ערכים אוניברסאליים
	0.542	4.212	נשים (n=69)	
Sig = 0.626 p>0.05	0.705	3.954	גברים (n=22)	ערכים של העצמי
	0.834	4.043	נשים (n=69)	

לא נמצא אפקט עיקרי למשתנה המגדר בדירוג ערכים.

לא נמצא אפקט עיקרי למשתנה המגדר בהתייחס למשתנים התלויים ולכן השערת המחקר הרביעית לא אוששה. כמו כן לא נמצא כי נשים הפגינו עמדות יותר פשרניות כלפי סיום הסכסוך, או יותר קבלה של שני הנרטיבים.

ב. החלק השני של תוצאות המחקר יתייחס להשערות אשר בוחנות קשרים בין משתני המחקר הבלתי תלויים והמתווכים.

5. לפי השערת המחקר החמישית למשתנה המגדר תהיה השפעה מתווכת על עמדות של סטודנטים כלפי ערכים, סיום הסכסוך ועמדות כלפי נרטיבים שיתבטא בכך שנשים משתי קבוצות הלאום יבחרו בעמדות פשרניות יותר כלפי הסכסוך והנרטיבים השונים. על מנת לבחון את השערת המחקר החמישית בוצע ניתוח שונות דו כיוונית שבודק אפקט אינטראקציה בין המשתנים הבלתי תלויים והמתווכים (לאום ומגדר), לבין המשתנים התלויים – עמדות כלפי נרטיבים, עמדות כלפי סיום הסכסוך ודירוגים בשאלון ערכים. בלוח מספר 7 ניתן לראות את נתוני בדיקת האינטראקציה.

לוח מספר 7 –

טבלת ניתוח אינטראקציה בין משתנה המגדר ומשתנה הלאום

F	רמת מובהקות	ממוצע	
F=0.000 df=1	Sig = 0.820	2.77	לגיטימציה לנרטיב של העצמי
F=1.185 df=1	Sig = 0.279	0.484	לגיטימציה לנרטיב של האחר
F=0.338 df=1	Sig = 0.563	0.132	כעס כלפי הנרטיב של העצמי
F=0.052 df=1	Sig = 0.820	0.025	כעס כלפי הנרטיב של האחר
F=0.714 df=1	Sig = 0.400	0.379	אמפטיה לנרטיב של העצמי
F=0.652	Sig = 0.422	0.289	אמפטיה כלפי הנרטיב של האחר

df=1			
F=0.496	Sig = 0.483	0.120	ערכים קולקטיביים
df=1			
F=0.401	Sig = 0.528	0.116	ערכים אוניברסאליים
df=1			
F=0.237	Sig = 0.627	0.138	ערכים של העצמי
df=1			
F=0.462	Sig = 0.498	0.352	סיום בדרכי פשרה
df=1			
F=0.050	Sig = 0.824	0.034	סיום בדרכים כוחניות
df=1			

• **p<0.001, *p<0.05

מבדיקת השונות הדו-כיוונית ניתן לראות כי לא התקבל אפקט אינטראקציה מובהק בין המשתנים לאום ומגדר בהשפעתם על המשתנים התלויים עמדות כלפי נרטיבים, עמדות כלפי סיום הסכסוך ודירוגים בשאלון ערכים. כלומר אין הבדל מובהק בהשפעת הלאום על המשתנים התלויים בקבוצות המגדר השונות. השערת המחקר החמישית לא אוששה.

ג. החלק השלישי של התוצאות יתייחס להשערות בנוגע לקשרים בין המשתנים התלויים במחקר.

6. לפי השערת המחקר השישית נמצא קשרים חיוביים בין משתני המחקר התלויים שיתבטאו בכך שככל שנבדק ידרג פחות לגיטימציה כלפי הנרטיב של האחר כך הוא יעדיף דרכים כוחניות לסיום הסכסוך וערכים קולקטיביים. על מנת לבחון את השערת המחקר השישית ביצענו ניתוח קשרים בין המשתנים התלויים במחקר. לוח מספר 8 מסכם את הקשרים בין המשתנים השונים.

– לוח מספר 8

טבלת ניתוחי קשרים בין משתני המחקר

ערכים	ערכים	ערכים של	סיום	סיום	אמפטיה	אמפטיה	כעס כלפי	כעס כלפי	לגיטימצי	לגיטימצי	
אינדיבידו	קולקטיבי	העצמי	בדרכים	בדרכי	כלפי	כלפי	הנרטיב	הנרטיב	ה לנרטיב	ה לנרטיב	
אליסטים	ם		כוחניות	פשרה	הרטיב של	הנרטיב	של האח	של העצמי	של האחר	של העצמי	
					האחר	של העצמי					
r=-.125	r= -	r= 0.144	r=	r=-	r=-	r=	r=	r=-	r=-	r=1	לגיטימצי
	0.191		0.412**	0.299**	0.505**	0.812**	0.584**	0.403**	0.501**		ה לנרטיב
sig=0.23		sig=173									של העצמי
7	sig=0.06		sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00		
	9		0	4	0	0	0	0	0		
r=	r= 0.130	r=	r= -	r=	r=	r= -	r=-	r=	r=1	r=-.501**	לגיטימצי
0.241*		0.239*	0.191	0.272**	0.857**	0.585**	0.571**	0.400**			ה לנרטיב
	sig=0.21									sig=0.00	של האחר
sig=0.21	9	sig=0.23	sig=0.07	sig=0.01	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00		0	
			0	0	0	0	0	0			
r= 0.064	r= 0.130	r= 0.069	r= -	r= 0.068	r=	r=-	r= -	r=1	r=	r= -	כעס כלפי
			0.310**		0.420**	0.470**	0.210**		0.400**	0.403**	הנרטיב
sig=0.54	sig=0.21	sig=0.51		sig=0.52							של העצמי
5	8	6	sig=0.00	6	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.04		sig=0.00	sig=0.00	
			3		0	0	6		0	0	
r=-	r= 0.121	r=	r=	r= -	r=-	r=	r= 1	r= -	r=-	r=	כעס כלפי
0.199		0.333**	0.325**	0.298**	0.514**	0.621**		0.210*	0.571**	0.584**	הנרטיב
	sig=0.25										של האחר
sig=0.05	3	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00		sig=0.	sig=0.00	sig=0.00	
8		1	2	4	0	0		046	0	0	

r= 0.034	r=-	r= 0.177	r=	r=-	r=-	r= 1	r=	r=-	r=-	r=	אמפטיה
	0.148		0.447**	0.254**	0.506**		0.621**	0.470**	0.585**	0.812**	כלפי
sig=0.74		sig=0.09									הנרטיב
6	sig=0.16	3	sig=0.00	sig=0.01	sig=0.00		sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00	של העצמי
	1		0	6	0		0	0	0	0	
r=	r=	r= -	r= -	r=	r=1	r= -	r= -	r=	r=	r= -	אמפטיה
0.255*	0.343**	0.207*	0.109	0.233*		0.506**	0.514**	0.420**	0.857**	0.505**	כלפי
sig=0.01	sig=0.00	sig=0.04	sig=0.	sig=0.02		sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00	הנרטיב
5	1	9	303	7		0	0	0	0	0	של האחר
r=	r=	r= -	r= -	r=1	r=	r= -	r= -	r= 0.068	r=	r= -	סיום
0.335**	0.326**	0.158	0.419**		0.233*	0.254*	0.298**		0.272**	0.299**	בדרכי
sig=0.00	sig=0.00	sig=0.13	sig=0.00		sig=0.02	sig=0.01	sig=0.00	sig=0.52	sig=0.01	sig=0.00	פשרה
1	2	6	0		7	6	4	6	0	4	
r= 0.029	r= -	r= 0.102	r=1	r= -	r= -	r=	r=	r= -	r= -	r=	סיום
	0.068			0.419**	0.109	0.447**	0.325**	0.310**	0.191	0.412**	בדרכים
sig=0.78		sig=0.33									כוחניות
3	sig=0.52	5		sig=0.00	sig=0.30	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.07	sig=0.00	
	5			0	3	0	2	3	0	0	
r= 0.160	r=	r= 1	r= 0.102	r= -	r= -	r= 0.177	r= 0.069	r=	r= -	r= 0.144	ערכים של
	0.232*			0.158	0.207*			0.333**	0.239*		העצמי
sig=0.13			sig=0.33			sig=0.09	sig=0.			sig=0.17	
0	sig=0.02		5	sig=0.13	sig=0.04	3	516	sig=0.00	sig=0.02	3	
	7			6	9			1	3		

r=	r= 1	r=	r= -	r=	r=	r= -	r= -	r= 0.064	r=	r= -	ערכים
0.430**		0.232*	0.068	0.335**	0.343**	0.148	0.199		0.241*	0.191	קולקטיביים
								sig=0.54			ם
sig=0.00		sig=0.02	sig=0.52	sig=0.00	sig=0.00	sig=0.16	sig=0.05	5	sig=0.02	sig=0.06	
0		7	5	1	1	1	8		1	9	

r=1	r=	r=	r= 0.029	r=	r=	r= 0.034	r= 0.121	r= 0.130	r= 0.130	r= -	ערכים
	0.430**	0.326*		0.326*	0.255**					0.125	אינדיבידואליים
			sig=0.78			sig=0.74	sig=0.25	sig=0.21	sig=0.21		אליסטיים
sig=0.00	sig=0.00	3		sig=0.00	sig=0.01	6	3	8	9	sig=0.23	
0	2			2	5					7	

מניתוח הקשרים בלוח מספר 8 ניתן לראות כי ישנו קשר חיובי מובהק בין לגיטימציה כלפי הנרטיב של האחר, סיום הסכסוך בדרכי פשרה ($r=0.272^{**}$, $sig=0.10$) ודירוג ערכים קולקטיביים ($r=0.241^*$, $sig=0.21$). כמו כן ישנו קשר שלילי מובהק בין לגיטימציה כלפי הנרטיב של האחר ודירוג ערכים של העצמי ($r=-0.239^*$, $sig=0.023$). כלומר ככל שהנבדק הפגין יותר לגיטימציה לנרטיב של האחר, הוא דירג סיום בדרכי פשרה וערכים קולקטיביים גבוהה יותר. נמצא קשר שלילי מובהק בין סיום הסכסוך בדרכי פשרה לבין כעס כלפי הנרטיב של האחר ($r=-0.325^{**}$, $sig=0.004$) וקשר חיובי מובהק בין סיום הסכסוך בדרכים כוחניות ($r=0.298^{**}$, $sig=0.002$) וכעס כלפי הנרטיב של האחר, וערכים של העצמי וכעס כלפי הנרטיב של האחר ($r=0.333^{**}$, $sig=0.001$). כלומר ככל שהנבדק הפגין יותר כעס כלפי הנרטיב של האחר, כך הוא העדיף סיום של הסכסוך בדרכים כוחניות. נמצא קשר חיובי מובהק בין אמפטיה כלפי הנרטיב של האחר לערכים קולקטיביים ($r=0.343^{**}$, $sig=0.001$) וערכים אוניברסאליים ($r=0.255^{**}$, $sig=0.015$), ואמפטיה כלפי הנרטיב של האחר וסיום הסכסוך בדרכי פשרה ($r=0.233^{**}$, $sig=0.027$). כמו כן נמצא קשר שלילי מובהק בין אמפטיה כלפי הנרטיב של האחר וערכים של העצמי ($r=-0.207^*$, $sig=0.049$). נמצא קשר חיובי בין לגיטימציה לנרטיב של העצמי לבין סיום בדרכים כוחניות ($r=0.412^{**}$, $sig=0.000$) וקשר שלילי בין לגיטימציה לנרטיב של העצמי

וסיום בדרכי פשרה ($r=-0.299^{**}$, $\text{sig}=0.004$). כלומר ככל שנבדק דירג לגיטימציה לנרטיב של העצמי גבוהה יותר הוא העדיף בדרכים כוחניות לסיום הסכסוך. נמצא קשר שלילי מובהק בין כעס על הנרטיב של העצמי וסיום הסכסוך בדרכים כוחניות ($r=-0.310^{**}$). נמצא קשר חיובי מובהק בין אמפטיה לנרטיב של העצמי וסיום הסכסוך בדרכים כוחניות ($r=0.447^{**}$) וקשר שלילי מובהק בין אמפטיה כלפי הנרטיב של העצמי וסיום הסכסוך בדרכי פשרה ($r=-0.254^{*}$), $\text{sig}=0.016$). לא נמצא קשר בין סיום הסכסוך בדרכים כוחניות לבין ערכים קולקטיביים. ניתן לומר כי נמצא קשר חיובי מובהק בין דירוג גבוהה של הנבדקים לסיום של הסכסוך בדרכי פשרה ודירוג גבוהה של קבלה כלפי הנרטיב של האחר, אך לא נמצא קשר בין דירוג ערכים אוניברסאליים לבין קבלה של הנרטיב של האחר. כלומר השערת המחקר השישית אוששה בחלקה.

מחקר זה בא לבחון עמדות של סטודנטים כלפי נרטיבים שונים ישראלים ופלסטינים. המחקר בחן את עמדות הסטודנטים במימד הקוגניטיבי – לגיטימציה ובמימד הרגשי – אמפטיה/ כעס. במחקר נבדקו גם עמדות של סטודנטים כלפי סיום הסכסוך – סיום בדרכי פשרה/ סיום בדרכים כוחניות, ודירוגי סטודנטים בשאלון ערכים הבוחן אוריינטציה קולקטיבית מול אוריינטציה אינדיבידואלית. המשתנה הבלתי תלוי שנבחן במחקר זה הוא משתנה הלאום ומשתנה נוסף שבחנו כמשתנה מתווך הוא משתנה המגדר. הייחוד של מחקר זה הוא שהוא מתמקד באוכלוסיה בוגרת של סטודנטים הלומדים במכללות למקצועות ההוראה. החשיבות בבחינת עמדות של סטודנטים למקצועות ההוראה נגזר מההנחה שסטודנטים אלו ייקחו חלק חשוב בעיצוב תודעה פוליטית ועמדות של דור העתיד (הראל, 1994). לנרטיבים סותרים תפקיד חשוב בליבוי ותחזוק הקונפליקט (Bar-Tal & Rouhana, 1998; Bar-Tal & Oren, 2000), ולכן עמדות של סטודנטים שאמורים להקנות ולכוון ערכים ועמדות של דור העתיד עשויים להשפיע במידה רבה על הסלמה או אי הסלמה של הקונפליקט בעתיד.

שאלת המחקר הראשונה בחנה את השפעת המשתנה הבלתי תלוי - לאום על עמדות הסטודנטים כלפי שני הנרטיבים בשלושה מימדים – לגיטימציה, אמפטיה וכעס. החלק הראשון של השערת המחקר הוא שיימצא הבדל מובהק בין הקבוצות השונות, כלומר שלמשתנה הלאום יהיה אפקט עיקרי על דירוגי הסטודנטים בשלושת המימדים כלפי שני הנרטיבים. החלק השני של השערת המחקר הוא שקבוצת הסטודנטים הפלסטינים אזרחי המדינה תפגין יותר קבלה לשני הנרטיבים. לפי מחקר של Sagy, Ayalon & Diab, 2011 בני נוער פלסטינים שגדלו במדינת ישראל הפגינו יותר קבלה לשני הנרטיבים. כמו כן לפי מודל התירבות של ברי לקבוצות מיעוט תהיה נטייה לאמץ את עמדתם של קבוצת הרוב (Berry, 1997). בבדיקת השונות שביצענו על מנת לבדוק השערה זו נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות בחמישה מתוך שש המימדים אמפטיה לנרטיב של העצמי ושל האחר, לגיטימציה לנרטיב של העצמי ושל האחר וכעס כלפי הנרטיב של האחר. בכעס כלפי הנרטיב של העצמי לא נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות. החלק הראשון של השערת המחקר אושש ואכן נמצא אפקט עיקרי למשתנה הלאום בעמדות כלפי נרטיבים. כל קבוצה העניקה יותר לגיטימציה לנרטיב שלה והפגינה יותר כעס ופחות אמפטיה לנרטיב של האחר. לפי חוקרים רבים זוהי נטייה טבעית שיש בכל חברה החיה בסכסוך (בר טל, Ross & Ward, 1995 ; 2007).

נמצא כי קבוצת הסטודנטים היהודים אזרחי המדינה הפגינו יותר לגיטימציה לנרטיב של האחר, ופחות לגיטימציה לנרטיב של העצמי לעומת הסטודנטים הפלסטינים אזרחי המדינה. קבוצת הסטודנטים היהודים אזרחי המדינה הפגינו פחות כעס כלפי הנרטיב של האחר, לעומת הסטודנטים הפלסטינים אזרחי המדינה. כמו כן הם הפגינו יותר אמפטיה לנרטיב של האחר ופחות אמפטיה לנרטיב של העצמי, לעומת הסטודנטים הפלסטינים אזרחי המדינה. אם כך החלק השני של השערת המחקר הראשונה לא אושש, לא נמצא כי קבוצת הסטודנטים הפלסטינים אזרחי המדינה הפגינו יותר קבלה של שני הנרטיבים. ההבדל בממצא זה לעומת מחקרים קודמים (Sagy, Ayalon & Diab, 2011) בהם נמצא כי קבוצת הפלסטינים אזרחי המדינה הפגינה יותר קבלה של שני הנרטיבים, יכול לרמז על שינוי בחברה הפלסטינית ועל התחזקות הנרטיב הפלסטיני בקרב חברה זו הגורם לביטול הנרטיב הישראלי (Kelman, 2007). הסכמי אוסלו והאינתיפאדה הראשונה חיזקו את תהליך "הפלסטניזציה" וההסלמה בקרב ערביי מדינת ישראל (רינאווי, 2003). קיים קשר בין השינויים הסוציו פוליטיים שחלו במדינת ישראל לבין התגבשות הזהות הפלסטינית הייחודית של האזרחים הערבים-פלסטינים במדינה (רענן, 2006).

גורם נוסף היכול להסביר את ההבדל בממצאים הוא שהמחקר הנוכחי לא מתמקד בבני נוער אלא באוכלוסייה בוגרת, עם זהות ודעות מגובשות יותר. מחקרים קודמים שנערכו על בני נוער יהודים, אשר בזמן שהותם בתיכון ועד אחרי הצבא מערכת הסמלים וההיסטוריה שהם לומדים מחזקת את הדבקות שלהם בנרטיב הישראלי (בן עמוס, 2002 ; Newman, 2008). תהליך של התבגרות והתנתקות ממסרים במערכת החינוך והתהליך התפוררות הזהות המונוליטית הישראלית (בר-און, 2000) עשויים להיות סיבה להתמתנות בדעות של סטודנטים בוגרים, יהודים אזרחי המדינה, שמתבטאת ביותר קבלה של הנרטיב של האחר. קמינסקי ובר-טל מצאו כי בקרב בני נוער יהודים עם העלייה בגיל ישנה ירידה ברגשות שליליים כלפי פלסטינים, ועולה היכולת להפגין ידע אמיתי לגבי חייהם של הפלסטינים (קמינסקי ובר-טל, 1996). במחקר אחר נמצא כי בקרב אוכלוסיית הפלסטינים התהליך הוא הפוך וכי הם הופכים לקיצוניים יותר בעמדותיהם ומפתחים רגשות שליליים כלפי החברה ישראלית מכיוון שהם חשופים יותר לכיבוש ולהשליכותיו (Al-Haj, 1991; Sagy, Adwan & Kaplan, 2002).

השערת המחקר השנייה התבססה על מחקרם של Sagy, Adwan & Kaplan, 2002, לפיו קבוצת הפלסטינים אזרחי המדינה הפגינו עמדות פסימיות יותר כלפי סיום הסכסוך. החלק הראשון של השערת המחקר מתייחס לכך שנמצא אפקט עיקרי למשתנה הלאום בעמדות כלפי

סיום הסכסוך והחלק השני של השערת המחקר מתייחס לכך שהסטודנטים הפלסטינים אזרחי המדינה יפגינו עמדות פסימיות יותר כלפי סיום הסכסוך. העמדות נבחנו על ידי דירוגי הסטודנטים באמונתם כי הסכסוך יסתיים בדרכי פשרה לעומת דרכים כוחניות. מממצאי המחקר ניתן לראות כי נמצאו הבדלים מובהקים במשתנה הלאום בהעדפה של הסטודנטים לסיום הסכסוך בדרכי פשרה וכמעט מובהקים לסיום הסכסוך בדרכים כוחניות. החלק הראשון של השערת המחקר אושש ברובו ואכן נמצא אפקט עיקרי למשתנה הלאום באופן תפיסת הסטודנטים לגבי סיום הסכסוך.

נמצא כי הסטודנטים היהודים אזרחי המדינה העדיפו סיום בדרכי פשרה והסטודנטים הפלסטינים אזרחי המדינה העדיפו סיום הסכסוך בדרכים כוחניות. כלומר חלקה השני של ההשערה אושש ונמצא בהתאם למחקר כי פלסטינים אזרחי המדינה הפגינו עמדות פסימיות יותר כלפי סיום הסכסוך (Sagy, Adwan & Kaplan, 2002). הסבר אחד המוצע במחקרם לתופעה זו הוא ששלום הנתפס כמשהו חיובי בקרב הסטודנטים היהודים, נתפס בקרב הסטודנטים הפלסטינים כמצב בו הם יאלצו לבצע וויתורים ופשרות. תופעה זו בה סטודנטים פלסטינים הפגינו אמונות פסימיות כלפי סיום הסכסוך נמצאה במחקרים נוספים (Orr, Sagy & Bar-on, 2000), והיא יכולה להיות תוצאה של היסטוריה ארוכה בה מצב של שלום נתפס כמצב בו הישראלים הם המנצחים והפלסטינים הם המפסידים (Kimmerling & Migdal, 1994).

לפי השערת המחקר השלישית נמצא אפקט עיקרי למשתנה הלאום בדירוג סטודנטים בשאלון ערכים. חלקה השני של ההשערה מתייחס לכך שנצפה לראות דירוג גבוהה יותר בערכים המשקפים נטייה קולקטיבית בקרב הסטודנטים הפלסטינים אזרחי המדינה (Sagy, Orr, Bar-on & Awaad, 1995 ; Sagy, Adwan & Kaplan, 2000). הערכים חולקו לשלוש קבוצות שונות – ערכים של העצמי, ערכים קולקטיביים וערכים אוניברסאליים והתבצעה בדיקת שונות על מנת לבדוק האם הנבדקים העריכו באופן שונה את הערכים. חלקה הראשון של השערת מחקר זו אושש בחלקו ונמצא אפקט עיקרי למשתנה הלאום בדירוג ערכים, אך רק בערכים המתייחסים לעצמי. בערכים המתייחסים לקולקטיב וערכים אוניברסאליים לא נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות. באופן מפתיע נמצא כי הפלסטינים אזרחי המדינה דירגו גבוהה יותר ערכים של העצמי וערכים אוניברסאליים לעומת הסטודנטים היהודים אזרחי המדינה, ובכך סתרו את ההשערה כי נמצא יותר נטייה קולקטיבית בקרב סטודנטים פלסטינים. הסבר אפשרי לתוצאות

אלו הוא השינויים החלים בחברה הפלסטינית בעשור האחרון בעקבות תהליך של גלובליזציה וחשיפה לתקשורת הגורם לחשיפה לערכים אוניברסאליים בקרב החברה הפלסטינית.

השערת המחקר הרביעית בחנה את השפעת המשתנה המתווך - מגדר על שלושת המשתנים התלויים - עמדות כלפי נרטיבים, דירוג בשאלון ערכים ועמדות כלפי סיום הסכסוך. בהסתמך על מחקרה של יפעת מעוז (2009) שיערנו כי נמצא אפקט עיקרי למשתנה המגדר על עמדות כלפי נרטיבים, דירוג בשאלון ערכים ועמדות כלפי סיום הסכסוך. החלק השני של השערת המחקר התייחס לכך שנצפה למצוא יותר עמדות המשקפות קבלה של שני הנרטיבים ועמדות פשרניות יותר כלפי סיום הסכסוך בקרב נשים. ממצאי המחקר לא הוכיחו אפקט עיקרי למשתנה המגדר בהשפעתו על דירוגי הנבדקים כמו כן לא נמצא שנשים הפגינו עמדות יותר פשרניות מגברים כלפי סיום הסכסוך או כלפי הנרטיבים השונים. ההסבר העיקרי לממצא זה הוא כמות נמוכה של גברים במחקר (22) לעומת נשים (69). כאשר במדגם כמות נמוכה של גברים לעומת נשים זה מקשה על מציאת הבדלים מובהקים, כמו כן נתון זה לא אפשר בחינה של גברים פלסטינים מול גברים יהודים ונשים פלסטיניות מול נשים יהודיות. הסבר אפשרי נוסף לכך שלא הוכח שנשים העדיפו עמדות פשרניות נמצא במחקר של מייזלס, גל ופיישוף (1986) שמצאו כי נשים דתיות הפגינו שנאה גבוהה לאחר יותר מאשר גברים דתיים. ממצא זה נמצא גם במחקרה של ינאי (1996) המחקר הנוכחי לא מתייחס למידת הדתיות של הנבדק כגורם מתווך. בחינה נוספת של ההבדל בין גברים ונשים בעמדות כלפי האחר תוך התייחסות לאינטראקציה בין דת ומגדר יכלה להניב תוצאות שונות למחקר.

השערת המחקר החמישית מבוססת על מחקרה של יפעת מעוז (2009) הבוחנת את השפעת האינטראקציה בין המגדר והלאום על המשתנים התלויים, לפיה נצפה לראות אפקט עיקרי למשתנה האינטראקציה בדירוגי נבדקים בעמדות כלפי נרטיבים, עמדות כלפי סיום הסכסוך ודירוג בשאלון ערכים. השערה זו לא אוששה, כלומר למגדר אין השפעה מתווכת על משתנה הלאום בהשפעתו על המשתנים התלויים. סיבה אפשרית לכך היא סוג המדגם שמכיל כמות נמוכה של גברים לעומת נשים שמקשה על מציאת הבדלים מובהקים. ובעיקר מכיוון שלא ניתן להשוות בין קבוצת הנשים הפלסטיניות לנשים היהודיות ובין קבוצת הגברים הפלסטינים לגברים היהודים.

השערת המחקר השישית מתייחסת לקשרים בין משתני המחקר התלויים השונים. לפי השערה זו צפינו למצוא קשר חיובי בין דירוג גבוה של עמדות כוחניות כלפי סיום הסכסוך ודירוג של ערכים קולקטיביים וקשר שלילי שלהם עם קבלה של שני הנרטיבים. (גאון הרשקו, 2003)

כלומר ככל שסטודנט יפגין פחות קבלה של הנרטיב של האחר כך הוא יעדיף ערכים קולקטיביים וסיום כוחני של הסכסוך. מניתוח הקשרים שביצענו אכן נמצא שככל שנבדק הפגין יותר לגיטימציה לנרטיב של האחר, הוא דירג סיום בדרכי פשרה וערכים קולקטיביים גבוה יותר. ככל שהנבדק הפגין יותר כעס כלפי הנרטיב של האחר, כך הוא העדיף סיום של הסכסוך בדרכים כוחניות. ככל שהנבדק הפגין יותר אמפטיה לנרטיב של האחר הוא העדיף סיום של הסכסוך בדרכי פשרה. ככל שהנבדק דירג לגיטימציה לנרטיב שלו הוא העדיף סיום הסכסוך בדרכים כוחניות. אם כך נמצא קשר חיובי מובהק בין סיום הסכסוך בדרכי פשרה לבין לגיטימציה ואמפטיה לנרטיב של האחר וקשר שלילי מובהק בין כעס כלפי הנרטיב של האחר לסיום הסכסוך בדרכי פשרה. כלומר השערת המחקר השישית אוששה ונמצאה בהלימה עם ממצאים קודמים. בר-טל (1998) טען שככל שמתפתחת היכולת לקבלת הלגיטימיות של הנרטיב של האחר, כך נבחר בדרכים פשרניות יותר לסיום הסכסוך. לא נמצא קשר בין דירוג ערכים אוניברסאליים לבין קבלת הנרטיב של האחר.

תוצאות המחקר הנוכחי מלמדות שסטודנטים פלסטינים הפגינו פחות קבלה ואמפטיה ויותר כעס כלפי הנרטיב של האחר. הסטודנטים הפלסטינים אזרחי המדינה העדיפו סיום הסכסוך בדרכים כוחניות לעומת הסטודנטים היהודים אזרחי המדינה שהפגינו העדפה לסיום הסכסוך בדרכי פשרה. המחקר לא מצא חשיבות למשתנה המגדר. נמצא קשר ברור בין קבלה של הנרטיב של האחר לבין בחירה של סיום הסכסוך בדרכי פשרה. הממצא החשוב ביותר במחקר זה מתייחס לאפקט העיקרי של משתנה הלאום על עמדות כלפי נרטיבים. לפי הנחות הבסיסיות של מחקר זה שימור הנרטיבים הסותרים הוא אחד המכשולים הגדולים ביותר שעומדים בפני הסכם שלום. (Sagy, Ayalon & Diab, 2011) ממצא זה מעיד על כך שמעגל שימור הסכסוך על ידי ביטול הנרטיב של האחר עדיין מתקיים (Bar-Tal & Rouhana, 1998). הדבקות בנרטיב שלך וביטול הנרטיב של האחר מחריפים את הסכסוך. כידוע מאבק אלים מתקשר תמיד עם החרפתו של סכסוך, והוא כולל רצון להשמיד את הצד האחר במקום להתפייס איתו בעתיד, ומתיר את השימוש באלימות על מנת לזכות בניצחון (ינוב, 1996). קבלת הנרטיב של האחר ויצירת זהות חדשה שתכיל את שני הנרטיבים הם תנאים מקדימים לפיוס ויישוב הסכסוך (Kelman, 2007 ; Bar-Tal & Rouhana, 1999 Salomon, 2004 ; בר-און, 1999).

הממצאים שהתקבלו במחקר הנוכחי מתייחסים לאוכלוסייה של מורים לעתיד מה שהופך אותו למשמעותי עוד יותר מכיוון שתפיסות אלו של ביטול הנרטיב של האחר צפויות לעבוד

דרך אוכלוסייה זו לדור הבא על ידי המנגנון המשמר של מערכת החינוך (הופמן 2002 ; Newman, 2008). בהתחשב בתפקידה המשמעותי של מערכת החינוך בהבניית התודעה, הזהות והנרטיבים של הפרט, יש לבחון את תפקיד המורה שהוא הדמות בעלת האינטראקציה הגדולה ביותר עם התלמיד במהלך שהותו במערכת החינוך (איכילוב, 1984). מחקר של אסף הראל שבא לבדוק את השפעת המורה כסוכן סוציאליזציה פוליטי מצא כי אחוז ניכר מהתלמידים הושפעו מהמורים בתחום הפוליטי (68%). השפעתם של המורים נעשית גם באופן ישיר וגם באופן עקיף (הראל, 1994).

יתרה מכך החינוך הינו מכשיר רב עוצמה בהכנסת שינויים בתחומים החברתיים השונים. יתרה מכך, ביה"ס, בניגוד לסוכני סוציאליזציה אחרים, ניתן לתפעול והכוונה. בארצות מתפתחות נתפס החינוך כמפתח למודרניזציה, להתפתחות כלכלית וליצירת אחדות לאומית. (איכילוב, 1984) המורה הוא שחקן חשוב בתוך אותה מערכת של חינוך התלמיד לשלום ולכן עמדותיו ויכולת הקבלה שלו את האחר הם חשובים. נתונים אלו מעידים על בעיה חמורה כאשר עמדת משרד החינוך אינה מאפשרת למידת הנרטיב של ה"אחר". לפי דו"ח של יוסף ג'בארין ואימאן אג'אבריה ועדה שמינתה השרה יולי תמיר ב – 2008, מצאה כי ישנו חסך עצום במערכת החינוך בהצגת הנרטיב הערבי לא התכנסה מאז והמלצותיה לא יושמו (ג'בארין ואג'אבריה, 2010). ממאמר שפורסם בעיתון הארץ בשנת 2010 ניתן ללמוד כי ממשלת ישראל אסרה את השימוש בספר שהוצא על ידי פרויקט הפריים – ספר המציג את שני הנרטיבים (קשתי, 2010). שנה קודם לכן הצהיר גדעון סער כי זו הייתה טעות לאפשר את לימוד הנכבה בבתי הספר ואסר על כך (טלמור ויהב, 2009). ב – 22.3.11, אישרה הכנסת את חוק הנכבה "המרוכך" כחלק מתיקון החוק ליסודות התקציב. לפי החוק ניתן לגרוע מתקציבי מוסדות אשר מקבלים מימון ממשלתי אם תישמע בהם קריאה לשלילת קיומה של מדינת ישראל (ליס, 2011). כלומר מנתונים אלו ניתן ללמוד כי משרד החינוך אינו מעודד לימוד הנרטיב של ה"אחר" במוסדות חינוך ובכך ממשיך בשימור מצב בו תלמידים אינם נחשפים לשני הנרטיבים.

להבנת המושג "חינוך לשלום" וחשיבותו יש לדעת שהוא מתייחס לתהליך שבאמצעותו בונים בני החברה תפיסת עולם (ערכים, אמונות, עמדות, רגשות, מוטיבציות ונטיות התנהגותיות) שמקלה על פתרון הסכסוך ותהליך השלום ומכינה את בני החברה לחיות בעידן של שלום ופיוס (Bar-Tal & Rosen, 2009). מעבר למדיניות של פתרון סכסוך פורמאלי, פיוס באזורים של סכסוך בלתי-נשלט מתייחס לשינוי המוטיבציות, המטרות, האמונות, העמדות והרגשות בהקשר

לסכסוך שרווחות אצל בני חברה הנתונה בסכסוך, זאת ניתן לעשות על ידי חינוך לשלום (Bar-
Tal & Rosen, 2009). שינויים אלו ניתן לבצע על ידי מורים המכוונים את תלמידיהם
במסגרת מערכת החינוך. בחינת עמדות של מחנכים לעתיד שהתבצעה במחקר זה יכולה להעיד על
חוסר מוכנות של קהילת המחנכים לעתיד להיות חלק בתהליך של חינוך לשלום.

ממצאי מחקר זה מספקים תמונה עדכנית של עמדות של סטודנטים למקצועות ההוראה כלפי הסכסוך הפלסטיני-ישראלי וכלפי הנרטיבים השונים. מצאנו שכל קבוצה הפגינה העדפה ברורה לנרטיב שלה וכי בקבוצת הסטודנטים הפלסטינים אזרחי המדינה נמצאה נטייה גדולה בהרבה לביטול הנרטיב של האחר ודבקות בנרטיב של העצמי. על פי ממצאי המחקר קבוצת הפלסטינים אזרחי המדינה שבדקנו אינה רואה את פיתרון הסכסוך באותו אופן שקבוצת היהודים אזרחי המדינה רואה אותה ומאמינה שפתרון הסכסוך יהיה בדרכים כוחניות. ישנו קשר ברור בין עמדות לגבי נרטיבים ובין תפיסת סיום הסכסוך. כלומר שינוי בתפיסות של פרטים לגבי הנרטיבים ויצירת נרטיב משותף עשויה לתרום בשינוי עמדות כלפי סיום הסכסוך. בניגוד למחקרים קודמים שצוטטו בעבודה זו, המחקר הנוכחי מלמד על עמדות של סטודנטים בוגרים ולא צעירים, אשר נמצאים במסלולי הכשרת מורים. לנבדקים אלו תהיה השפעה מעצבת על דור העתיד ולכן מחקר זה עשוי לסייע בגיבוש מדיניות כלפי חשיבות תוכניות לחינוך לשלום במסגרת תוכניות הוראה. חינוך לשלום תמיד ייחשב לאסטרטגיה עיקרית בתהליך יישוב וניהול סכסוכים. חינוך שמעודד שונות הוא דרישת קדם לחברות בבניית שלום במצבים של מספר קבוצות אתניות. חינוך יכול לקדם שיווין, צדק חברתי ושלום על ידי: בניית הבנה טובה יותר על העצמי, חשיפה לעמדות שונות, העמקת הקשר בין אנשים מקבוצות שונות ועידוד פעולות של הפרט למען טובת הכלל (DeMuler, Nduran-Quendrogo, & Stribling, 2009). המחקר הנוכחי מחדד את הקושי שבשינוי עמדות בחברה בה בעמדות מפתח נמצאים פרטים שאינם מסייעים ליצירת נרטיב משותף אלא מחזקים יצירת נרטיב נפרד לכל קבוצה.

ז. מגבלות המחקר –

המגבלות במחקר זה נובעות בעיקר מגודל המדגם ומתכונותיו. המדגם מייצג כמות מספקת על מנת לבחון את ההבדלים בין הנבדקים במשתנה הלאום. במשתנה המגדר לעומת זאת המדגם אינו מאפשר בחינה מעמיקה והתייחסות מספקת למשתנה מגדר כמשתנה מתווך בעל השפעה, מכיוון שהמדגם מורכב ברובו מבנות. דבר זה פוגע גם ביכולת לבחון את ההבדלים בתוך קבוצת הלאום – כלומר בין נשים פלסטיניות וגברים פלסטינים ובין נשים יהודיות לגברים יהודיים. חשוב לציין שלמרות חיסרון זה ריבוי הבנות מייצג כראוי את אוכלוסיית תלמידי ההוראה במכללות שמורכבת ברובה מבנות. מגבלה נוספת של המחקר הוא חוסר ההתייחסות למידת הדתיות של הנבדק כמשתנה מתווך, למדנו ממחקרים קודמים שמידת הדתיות של הנבדק משפיעה על עמדותיו ומחקר זה אינו מתייחס למשתנה מידת הדתיות (מיילוז, גל, ופילוף, 1986 ; Yanay, 1996). מעבר לכך המחקר מתייחס לשני מוסדות לימוד שונים אך במכללת קיי לומדים רוב של נבדקים פלסטינים אזרחי המדינה ובסמינר הקיבוצים רוב הנבדקים היו יהודים אזרחי המדינה. גם תוכניות הלימוד בשני המוסדות הן שונות. שוני זה יכול לגרום להטיה בעמדות הנבדקים.

ח. הצעות למחקר עתידי –

מתוך אמונתי בחשיבות האמיתית שיש בחינוך לשלום, אני מציעה שמחקר עתידי יבחן מעבר לכך, האם ישנו קשר בין עמדות הסטודנט להוראה לעמדות של התלמידים שלו בעתיד. מחקר אורך שייבחן שינוי בעמדות של סטודנטים בוגרים לאורך זמן הוא חשוב לבחינת ההשפעה סביבתית – פוליטית, כפי שראינו במחקרים שונים (Sagy, Adwan & Kaplan, 2002; Sagy, Ayalon & Diab, 2011). כמו כן אני מציעה שמחקר עתידי ינסה לתפעל ולהשפיע על עמדות כלפי נרטיבים סותרים. חשוב מאוד לדעתי שמחקר זה יעשה שוב על קבוצה דמוגרפית מספיק גדולה שתאפשר בחינה של משתנים מתווכים/מתערבים נוספים כגון: מגדר, מידת הדתיות, השכלה, גיל ומוצא. לדעתי המשכת יישום פרויקטים כגון פרויקט הפריים (Steinberg & Bar-On, 2009) וכתיבת היסטוריה משותפת (Zheng, 2009) ובחינת השפעתם כחומרי לימוד על היכולת ליצירת נרטיב אחיד הם חשובים מאוד לקידום השלום ולבניית חברה עם יכולות לסובלנות וקבלה של האחר.

איכילוב, א. (1984). עולמם הפוליטי של ילדים ובני נוער. תל אביב: יחדיו.

איכילוב, א. (1988). חינוך לאזרחות בדמוקרטיה: מדיניות ותכנים. תל אביב: בית ספר לחינוך, אוניברסיטת תל אביב.

איילון, א. ושגיא, ש. (2010). דפוסי תרבות בקרב מתבגרים פלסטינים אזרחי ישראל: ההיבט המגדרי. מתוך: אבו-רביע-קווידר, ס. ווינר לו, נ. (2010) נשים פלסטיניות בישראל: זהות יחסי כוח והתמודדות. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

בן – עמוס, א. (2002). היסטוריה, זהות וזיכרון: דימויי עבר בחינוך הישראלי. תל אביב: בית ספר לחינוך, אוניברסיטת תל אביב.

בר-און, ד. (1999). על 'האחרים' בתוכנו: תמורות בזהות הישראלית מנקודת ראות פסיכולוגית חברתית. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון.

בר-טל, ד. (2007). לחיות עם הסכסוך – ניתוח פסיכולוגי-חברתי של החברה בישראל. ירושלים: כרמל.

גאון-הרשקו, ע. (2003) קולקטיביזם אינדיבידואליזם ועמדות לגבי פתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני בקרב בני נוער יהודים-ישראלים ופלסטינים. מנחה: שפרה שגיא. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון.

גיברארין, י. וגיבאריה, א. (2010) חינוך בהמתנה: מדיניות הממשלה ויוזמות אזרחיות לקידום החינוך הערבי בישראל. נצרת: דאר אל ארכאן.

הראל, א. (1994). אפיוני המורה הנתפס בעיני תלמידיו כסוכן סוציאליזציה פוליטית. מנחה: דניאל בר-טל. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

הופמן, ע. (2002). ערכים ומטרות בתוכנית הלימודים בישראל. אבן יהודה: רכס.

חלאבי, ר. (2000). דיאלוג בין זהויות: מפגשי ערבים ויהודים בנווה שלום. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

חיליל ר. החברה הערבית בישראל סדר יום אמביוולנטי. הוצאת המסלול האקדמי למכללה למנהל. ישראל. 2003.

טלמור, נ. ויהב, נ. (22 ספטמבר 2009). סער החליט: הערבים לא ילמדו על הנכבה. וואלה חדשות.

<http://news.walla.co.il/?w=/1/1524019>

ינוב, ב. "שלום חבר: גישות חברתיות ליישוב סכסוכים" הוצאת קורנמן. ישראל. 1996

כהן, ר. זרים בביתם: ערבים, יהודים, מדינה. אוניברסיטת תל אביב. ישראל. 2006.

ליס, י. (23 למרץ 2011). הכנסת אישרה את חוק "הנכבה". הארץ און-ליין.

<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1221772.html>

מיילזס, ע. גל, ה. ופישוף, א. (1986). תפיסות עולם ועמדות של תלמידים בבתי ספר תיכוניים כלפי צבא וביטחון. זיכרון יעקוב: המכון הישראלי למחקרי צבאיים.

סמוחה, ס. (2000). המשטר של מדינת ישראל: דמוקרטיה אזרחית, אי-דמוקרטיה, או דמוקרטיה אתנית. סוציולוגיה ישראלית, ב, 2: 630-656.

קימרלינג ב. (1995). בין מדינה לחברה: סוציולוגיה של הפוליטיקה. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

קמינסקי, מ. ובר-טל, ד. (1996). תפיסות סטריאוטיפיות לגבי תוויות שונות של ערבים – ישראלים כפונקציה של גיל ודתיות. עיונים בחינוך, 15-121.

קשתי, א. (11 לאוקטובר 2010). הרשות אישרה ללמד ספר שמציג את נקודת המבט של שני העמים – ונפסל בישראל. *הארץ אונליין*.

<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1192958.html>

רוחאנא, ג. (2001) "פיוס בסכסוך לאומי מתמשך : זהות וכוח במקרה הישראלי- הפלסטיני",
סוציולוגיה ישראלית ג (2), 277-295.

Al-Haj, M. (1991). The day after the Palestinian state: Arab and Jewish attitudes in Israel. *Middle East Focus*, 13 (4):23-26.

Angvik, M. & Borries, B.V. (Eds.) (1997). *Youth and history: A comparative European survey on historical consciousness and political attitude among adolescents*. Hamburg: Korber stiftung edition.

Ataca, B & Berry, J.W. (2002). Psychological, sociocultural and marital adaptation of Turkish immigrant couples in Canada. *International journal of psychology*, 37 (1), 13-26.

Bar-Tal, D. & Rouhana, N. (1998). Psychological dynamics of intractable conflicts: The Israeli-Palestinian case. *American psychologist*, 53, 761-770.

Bar-Tal, D. (2000). *Shared beliefs in a society: Social psychological analysis*. Thousand Oak, CA: Sage publications, Inc.

Bar-Tal, D. & Oren, N. (2000). *Ethos as an expression of Identity: Its changes in transition from conflict to peace in the Israeli case*. Jerusalem: The Leonard Davis institute for international relations

Bar-Tal, D. & Rozen, Y. (2009). Peace education in societies involve in intractable conflict: direct and indirect models. *Review of education research*, Vol 79, No. 2.

Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. . *Applied psychology: An international review*, 46 (1), 5-34

Burner, J.S. (1957). Going beyond the information given. In Gruber, H. Hammond, K.R. & Jesser, R. (Eds). *Contemporary approaches to cognition*. P. 41-69. Cambridge, MA: Harvard university press.

DeMuler, E.K. Nduran-Quendrogo, E. & Stribling, S.M. (2009). From vision to action: Fostering peaceful coexistence and the common Good in A pluralistic society through teacher education. *Peace & Change*, Vol 34, No. 1

Dennis, J. (1980). *Children in the political system: Origins of political legitimacy*. Chicago: The University of Chicago Press.

Herzog, H. (2004). 'Both and Arab and woman': Gendered, racialized experiences of female Palestinians citizens of Israel. *Social identities*, 10 (1), 53-82.

Kelman, H. C. (2007). The Israeli-palestinian peace process and its vicissitudes. *American psychologist*, Vol 62, Issue 4.

Kimmerling, B. & Migdal, Y.S. (1994). *Plestinians: The Making of people*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Maoz, I. (2009). The Women and Peace Hypothesis? The effect of opponent negotiators' gender on the evaluation of compromise solution in the Israeli-Palestinian Conflict. *International Negotiation*. Vol 14, Number 3. Pp. 519-536.

Newman, D. (2008). The formation of national identity in Israel/ Palestine: The construction of spatial knowledge and contested territorial. In Slocum – Bradley, N.(Eds) *Promoting conflict or peace through identity*. 61-81. Aldershot, England Burlington, VT: Ashgate.

Orr, E., Sagy, S. & Bar-On, D. (2000). Social representation in use: Israeli and Palestinian high-school students collective coping and defense. *Social Representation: Thread of Discussion*, 9, 21-22.

Redfield, R., Linton, R., & Herskovits, M. J. (1936). Memorandum for the study of acculturation. *American Anthropologist*, 38 (1), 149-152.

Sagy, S. Orr, E. & Bar-On, D. (1999) Individualism and collectivism in Israeli society: Comparing religious and secular High-School students. *Human Relations*, Vol 52, No. 3.

Sagy, S. (2002). Intergroup encounters between Jewish and Arab students in Israel: toward an interactionist approach. *Intercultural Education*, Vol. 13, No. 3.

Sagy, S. Adwan, S. & Kaplan, A. (2002). Interpretations of the past and expectation for the future among Israeli and Palestinian youth. *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol 72, No. 1.

Sagy, S. Ayalon, A. & Diab, K. (2011) Perceptions of the narrative of the “Other” among Arab and Jewish adolescents in Israel: Between peace talks and violent events. *Intercultural Education*.(Hebrew)

Salomon, G. (2004). A narrative-based view of coexistence education. *Journal of Social Issues*, Vol.60, No.2.

Slocum-Bradley, N. (2008). *Promoting conflict or peace through identity – introduction: borders of the mind*. 1-20. Aldershot, England Burlington, VT: Ashgate.

Smith, P.B. & Dugan, S. (1998). Individualism collectivism and the handling of disagreement. A 23 country study. *Int.J.Intercultural rel.* 22,3,pp.5351-367.

Steinberg, S & Bar-On, D. (2009). The other side of the story: Israeli and Palestinian teachers write a history textbook together. *Harvard educational review*, Vol 79. NO 1.

Ross, L. & Ward, A. (1995). Naïve realism in everyday life: Implications for social conflict and misunderstanding. In T. brown, E. Reed & E.Turiel (Eds.), *Values and knowledge*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Tajfel, H. (1982). *Social identity and inter group relations*. Cambridge: Cambridge university Press.

Tonnies, F. (1957). *Community and society*. East Lasing. Michigan State University Press. (Originally published in 1887)

Triandis, H.C. (1998). Collectivism v. Individualism: A reconceptualization of a basic concept in cross-cultural social psychology. In G. K. Verna & Bagley (Eds.) *Cross cultural studies of personality, attitude and cognition*. London: Macmillian. (pp. 60-95).

Yanay, N. (1996). National hatred, female subjectivity, and the boundaries of cultural discourse. *Symbolic Interaction*, 19, 21 – 36.

Zheng W. (2009). Old wounds, new narratives: Joint history textbook writing and peace building in East Asia". *History and memory*, Vol 21, No.1.

אוניברסיטת בן גוריון בנגב
המחלקה לחינוך
מחקר "צעירים והיסטוריה"

סטודנט/ית יקר/ה,

המכללה/האוניברסיטה שלך נבחרה להשתתף במחקר שלנו "צעירים והיסטוריה" אשר עוסק בהשקפות היסטוריות ופוליטיות של אנשים צעירים. אנא, ענה/י על כל השאלות בשאלון המצורף. אין תשובות "נכונות" או "לא נכונות". התשובות צריכות לשקף אך ורק את הדעות שלך בנושאים הכלולים בשאלון.

התוצאות של המחקר ישמשו למטרות מדעיות וחינוכיות בלבד. התשובות ישאו אופי אנונימי. אנא, אל תרשום/י את שמך על השאלון.

תודה רבה לך על שיתוף הפעולה,

צוות המחקר

שאלון

1. מין: 1 זכר 2 נקבה

2. לאיזה תואר את/ה לומד/ת? 1 תואר ראשון 2 תואר שני

3. באיזה מוסד אתה לומד

1. המכללה לחינוך ע"ש קיי 2. מכללת דויד ילין 3. מכללת סמינר הקיבוצים
 4. אוניברסיטת בן גוריון 5. אוניברסיטת חיפה 6. אוניברסיטת תל-אביב 7.

אחר _____

4. לאיזו קהילה דתית אתה שייכת:

- 1 יהודית 2 מוסלמית 3 נוצרית 4 דרוזית 5 אחר (פרט): _____

7. היכן נולד אביך?

6.

5. היכן נולדת?

היכן נולדה אמך?

1	ישראל
2	מזרח אירופה
3	מערב אירופה או ארה"ב
4	דרום אמריקה
5	דרום אפריקה / אוסטרליה
6	צפון אפריקה או המזרח התיכון
7	אחר (פרט): _____

1	ישראל
2	מזרח אירופה
3	מערב אירופה או ארה"ב
4	דרום אמריקה
5	דרום אפריקה / אוסטרליה
6	צפון אפריקה או המזרח התיכון
7	אחר (פרט): _____

1	ישראל
2	מזרח אירופה
3	מערב אירופה או ארה"ב
4	דרום אמריקה
5	דרום אפריקה / אוסטרליה
6	צפון אפריקה או המזרח התיכון
7	אחר (פרט): _____

8. באיזו מידה אתה מגדיר/ה את עצמך כ:

	מעט מאד או בכלל לא	מעט	במידה מסוימת	הרבה	הרבה מאד
(1)					ישראלית
(2)					יהודיה
(3)					יהודיה-ישראלית
(4)					עולה חדש
(5)					יהודיה-מזרחית/ספרדית
(6)					יהודיה – אשכנזיה
(7)					חילונית

					דתי/ה	(8)
					אחר (פרט/י): _____	(9)

9. איפה את/ה גר/ה? 1 עיר גדולה 2 ישוב עירוני קטן 3 כפר/מושב/קיבוץ

10. אזור המגורים שלך הוא:

1 מרכז 2 אזור ירושלים 3 צפון 4 דרום 5 יהודה ושומרון 6 אחר: _____

11. מה רמת ההשכלה של אביך?

1 לא למד בבית ספר 2 בית ספר יסודי 3 בית ספר תיכון 4 תואר אקדמי

12. מה רמת ההשכלה של אמך?

1 לא למדה בבית ספר 2 בית ספר יסודי 3 בית ספר תיכון 4 תואר אקדמי

13. במה עוסק אביך?

1. עובד, באיזה מקצוע? _____ 2. איננו עובד 3. לומד 4. נפטר

13.א. במה עוסקת אמך?

1. עובדת, באיזה מקצוע? _____ 2. איננה עובדת 3. לומדת 4. נפטרה

בשאלות הבאות ישנן חמש תשובות אפשריות. אנא סמני/י X במקום המתאים לך ביותר.

14. עד כמה חשובים לך הדברים הבאים?

הרבה מאד	הרבה	במידה מסוימת	מעט	מעט מאד		
						(1) משפחה
						(2) חברים
						(3) תחומי עניין אישיים ותחביבים
						(4) המדינה שלי
						(5) העדה שלי
						(6) הלאום שלי
						(7) האזור שלי (המזרח התיכון)
						(8) כסף ועושר לעצמי
						(9) האמונה הדתית שלי
						(10) שיתוף פעולה בין-לאומי
						(11) דמוקרטיה
						(12) חופש דעה לכל
						(13) שלום בכל מחיר
						(14) הזדהות עם העניים בעולם השלישי (ארצות נחשלות)
						(15) רווחה וביטוח לאומי
						(16) שמירה על איכות הסביבה
						(17) חופש
						(18) הקריירה שלי בעתיד

					שלום ויציבות	(19)
					הזדהות עם העניים בארצי	(20)

השאלות הבאות מתייחסות לצדדים שונים בקונפליקט הישראלי-פלסטיני. עמדות אלה אינן בהכרח נכונות או לא נכונות, אלא משקפות תפיסות בציבור. אנו מבקשים ממך לענות על השאלות הבאות בהתאם לעמדתך שלך כלפי האירועים.

3. ישראלים רבים רואים בהצהרת בלפור את ההכרה המדינית הבין-לאומית הראשונה בזכותם של היהודים למדינה בארץ-ישראל. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

נכון מאוד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					(1)	אני מרגישה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)
					(2)	אני מרגישה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים
					(3)	אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים
					(4)	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה

4. פלסטינים רבים רואים את הצהרת בלפור כהבטחה של הבריטים ליהודים שהייתה לא הוגנת ולא "לגיטימית". איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה

?

נכון מאוד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		

					אני מרגישה שעמדתם של אותם הפלשתינאים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגישה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלשתינאים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלשתינאים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה.	(4)

5. ישראלים רבים רואים את השואה כטרגדיה הגדולה ביותר אשר אירעה לאומה כלשהי,

אשר מספקת הצדקה להקמת מדינה יהודית עבור היהודים. איך את/ה מרגישה כלפי

העמדה הזו?

		נכון במידה מסוימת	נכון	לא נכון	מאוד לא נכון	
	נכון מאד					(1) אני מרגישה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית
						(2) אני מרגישה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים
						(3) אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים
						(4) אני יודע/ת מעט מדי על הנושא

6. פלשתינים רבים רואים את השואה כטרגדיה של העם היהודי, אשר איננה מצדיקה

גרימת סבל לעם הפלשתיני. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					(1)	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלשתינאים היא לגיטימית
					(2)	אני מרגיש/ה אמפתייה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלשתינאים
					(3)	אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלשתינאים
					(4)	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא

7. ישראלים רבים רואים את מלחמת 1948 (מלחמת העצמאות) כאירוע חשוב אשר מסמל את יכולת ההישרדות שלהם ואת עצמאותם. איך

את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					(1)	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)
					(2)	אני מרגיש/ה אמפתייה (אהדה) כלפי העמדה של אותם

					הישראלים	
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה.	(4)

8. פלסטינים רבים רואים את מלחמת 1948 אסון/נכבה" עבורם. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

נכון מאוד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגיש/ה אמפתייה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

9. ישראלים רבים רואים את הרצח של ראש הממשלה רבין כהוכחה לכך שתהליך השלום איננו יכול להמשיך, אלא אם יש הסכמה לאומית מלאה לגביו. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

נכון מאוד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		

					אני מרגישה/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגישה/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

10. פלסטינים רבים רואים את הרצח של ראש הממשלה רבין כמכה לתהליך השלום. איך

אתה מרגיש כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה ?

נכון מאוד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגישה/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגישה/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה.	(4)

11. ישראלים רבים מסבירים את האינתיפאדה ("אל אקצה") בכך שהפלסטינים לא התכוונו ברצינות לשלום אמיתי עם ישראל. איך את/ה

מרגישה/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושבת/ת עליה ?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגישה/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגישה/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים	(2)
					אני כועסת/ת על העמדה של אותם הישראלים	(3)
					אני יודעת/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה.	(4)

12. פלסטינים רבים מסבירים את אינתיפאדת "אל אקצה" בכך שהישראלים לא התכוונו

ברצינות להגיע לשלום אמיתי והקמת מדינה פלסטינית עצמאית. איך את/ה מרגישה/ה

כלפי עמדה זו או מה את/ה חושבת/ת עליה ?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגישה/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגישה/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים	(2)

					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

13. ישראלים רבים רואים את אירועי אוקטובר 2000 (הפגנות של ערביי ישראל בהן נהרגו 13 מפגינים) כמסמלים את חוסר הנאמנות של

הערבים הישראלים למדינת ישראל. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה ?

נכון מאוד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגיש/ה אמפתייה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

14. פלסטינים רבים רואים את אירועי אוקטובר 2000 (הפגנות של ערביי ישראל בהן נהרגו 13

מפגינים) כמסמלים את המחויבות וההזדהות של הערבים הישראלים לזהות הלאומית

הפלסטינית. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה ?

נכון מאוד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם	(1)

					הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)	
					אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

15. ישראלים רבים רואים בגדר ההפרדה צורך חיוני לשמירת הביטחון האישי של אזרחי

ישראל. איך את/ה מרגיש/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה ?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

16. פלסטינים רבים רואים בגדר ההפרדה אמצעי של מדינת ישראל להמשך הכיבוש. איך

את/ה מרגיש/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה ?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					(1) אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)	
					(2) אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים	
					(3) אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים	
					(4) אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	

17. ישראלים רבים רואים במבצע עופרת יצוקה (מלחמת עזה) צורך חיוני לשמירת הביטחון

האישי של אזרחי ישראל. איך את/ה מרגיש/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה ?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					(1) אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)	
					(2) אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה)	

					כלפי העמדה של אותם הישראלים	
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

18. פלסטינים רבים רואים במלחמת עזה (מבצע עופרת יצוקה) תוקפנות ישראלית כנגד העם

הפלסטיני. איך את/ה מרגיש/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה ?

נכון מאד	נכון	נכון במידה מסוימת	לא נכון	מאוד לא נכון		
					אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)	(1)
					אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים	(2)
					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים	(3)
					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה	(4)

31. הקונפליקט הישראלי-פלסטיני ייפתר בסופו של דבר על ידי:

בהחלט מסכים	מסכים	לא כל כך מסכים	לא מסכים	בהחלט לא מסכים		
					(1) הסכם הדדי בין הישראלים והפלשתינאים	
					(2) לחץ והתערבות בין לאומית	
					(3) בניית אימון הדדי	
					(4) מלחמות וסכסוכים נוספים	
					(5) אינטרסים כלכליים משותפים	
					(6) תהליך של חינוך וסוציאליזציה	
					(7) אינטרסים סביבתיים משותפים	
					(8) הסכסוך לא ייפתר כלל	
					(9) פתרון דתי	
					(10) צד אחד יוותר בסופו של דבר ויעזוב	
					(11) הקונפליקט לא ייפתר כי כל צד ידבק במטרותיו	

32. קרא/י את המשפטים הבאים וסמן/י עד כמה את/ה מסכים/ה עם כל אחת מהעמדות:

מסכים מאוד	מסכים	לא כל כך מסכים	לא מסכים	לא מסכים כלל		
					(1) אני חושב שהיחסים בין יהודים לערבים יישארו יציבים בשנים הקרובות	
					(2) היחסים הנוכחים בין ערבים ליהודים הם זמניים בלבד	
					(3) היחסים בין ערבים ליהודים לא ישתנו בקלות	
					(4) זכותם של היהודים להיות במצב טוב יותר מאשר הערבים	
					(5) הערבים יכולים לדרוש להיות במצב טוב, לפחות כמו היהודים	
					(6) זה מוצדק שמצבם של היהודים טוב מזה של הערבים	
					(7) לא משנה איזה מאמץ יעשו הערבים לא יוערכו כמו יהודים	
					(8) בעקרון, לערבי לא קשה להיות מוערך כיהודי	
					(9) כמעט בלתי אפשרי שיתייחסו אל ערבי כפי שמתייחסים ליהודי	

האם יש לך הערות לצוות המחקר לגבי השאלון והמחקר?

ושוב, תודה לך על שיתוף הפעולה !

פרופ' שפרה שגיא

וצוות המחקר

התוכנית לניהול ויישוב סכסוכים,

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

Table of contents

A. Subject presentation and research design	1
B. Background	2
Literature Review	2
Study Questions	9
C. Research Method	13
Sample	13
Data Collection Instruments	13
Procedure	15
D. Results	16
E. Discussion	29
F. Conclusion	36
G. Research Limitations	37
H. Future Research Suggestions	38
I. Bibliography	39
J. Appendix	46

Abstract

This research study addresses the subject of Israeli and Palestinians student attitudes towards the Israeli-Palestinian conflict, and the two nations joined history. The research examines the cognitive and emotional attitudes of students towards the different narratives about the Israeli-Palestinian conflict. In addition, research examines student attitudes towards resolving the Israeli-Palestinian conflict. The research sample consists of 91 subjects, who are currently enrolled in teachers training programs. Out of the 91 subjects, 51 defined themselves as Muslims and 40 defined themselves as Jewish. All students filled out the "Youth and History" questioner that examines attitudes toward the two narratives, attitudes towards ways of resolving the Israeli-Palestinian conflict and value ranking that examines a tendency to collective versus individual orientation.

The research examines the nation variable as the independent variable, and examined its influence on attitudes and stands of students towards different narratives, ways of resolving conflict and collective-individual orientation. In addition the research examined the influence of gender as an intervening factor.

The main research question is whether there a significant difference in student's attitudes as seen in the questioner in regards to the nation variable. Finding shows that in five of the six categories examined, there is a significant difference in student's attitudes toward the different narratives when measuring the effect of the nation variable. It was found that the Israeli-Jewish

students showed more empathy and legitimating and less anger toward the Palestinian narrative.

Regarding suggested ways of ending the conflict, research showed a significant difference of attitudes based on nationality. The Israeli-Jewish students preferred ending of the conflict in peaceful ways over violent options. In contrast, Israeli-Palestinians students preferred violent means of ending the conflict. This research provides information about Jewish and Muslims student attitudes toward the different narratives in the Israeli- Palestinian conflict – Students who are learning to become teachers who have important role in shaping and influencing this country future.

BEN-GURION UNIVERSITY OF THE NEGEV
THE FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF CONFLICT MANAGEMENT AND RESOLUTION

**STUDENTS ADDITUDES TOWARD HISTORICAL
JEWISH AND PALESTINIANS NARRATIVES**

**THESIS SUBMITTED AS PARTIAL FULLFILMENTS OF THE
REQUIERMNTS FOR MASTER OF ART DEGREE**

NETTA RAVINS-ISRALOWITZ
UNDER SUPERVISION OF PROF. SHIFRA SAGY
and DR. SHOSHANA STEINBERG

Signature of student:_____ **Date:**_____

Signature of supervisor:_____ **Date:**_____

_____ **Date:**_____

**Signature of chairperson of the
committee for graduate studies**_____ **Date:**_____

BEN-GURION UNIVERSITY OF THE NEGEV
THE FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF CONFLICT MANAGEMENT AND RESOLUTION

**STUDENTS ADDITUDES TOWARD HISTORICAL
JEWISH AND PALESTINIANS NARRATIVES**

**THESIS SUBMITTED AS PARTIAL FULLFILMENTS OF THE
REQUIERMNTS FOR MASTER OF ART DEGREE**

NETTA RAVINS-ISRALOWITZ
UNDER SUPERVISION OF PROF. SHIFRA SAGY
and DR. SHOSHANA STEINBERG

September 2011